

Hier zit natuur

Verkenning
Zuid-Holland
Natuurinclusief
2050

in

Hier zit natuur in

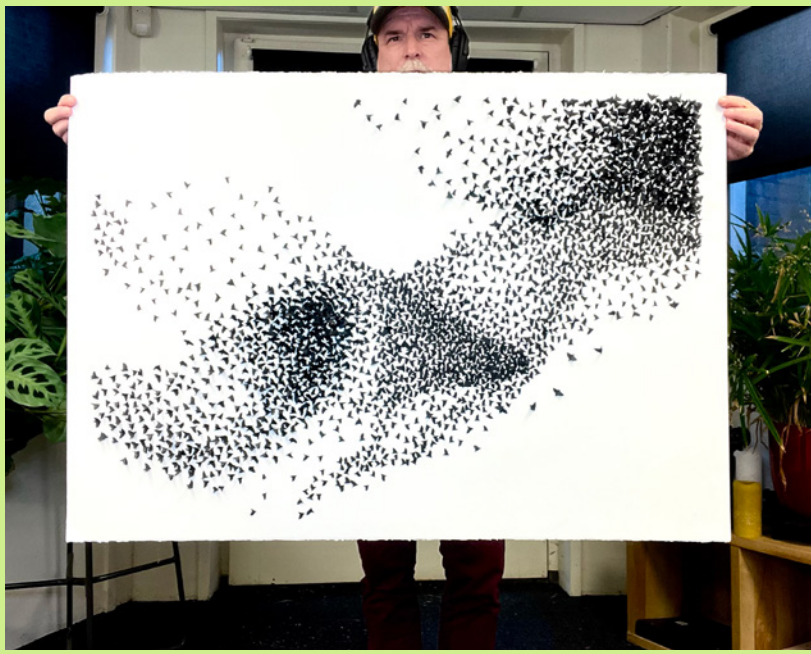
AANVLIEGROUTE
p. 1

ALLES ALS NATUUR
3 perspectieven voor
Zuid-Holland Natuurinclusief
LOLA Landscape Architects
p. 18

WIJ ZIJN AL BEGONNEN!
5 voorlopers
p. 54

ER OP AF
4 ateliers: natuurinclusief op locatie
Feddes/Olthof
p. 60

TOT HIER,
en nu verder
p. 84

Kunstenaar Bas Geeraets
twitter: @AtelierGeeraets

Wat als Zuid-Holland in 2050 'natuurinclusief' is: een dichtbevolkt landschap, een stedelijke delta aan zee... Welke planten en dieren kom je elke dag tegen? En welke bijzondere gasten benemen je even de adem? Hoe zou ons landschap van groen en water er dan uitzien? En waar vind je de grootste biodiversiteit: midden in de stad!? Wie zorgt voor al die natuur? En hoe zorgt die natuur voor ons? Krijg je al zin in die natuurinclusieve toekomst? En wat is dan vandaag een eerste stap, die toekomst in?

Welkom. Je hebt de 'verkenning natuurinclusief Zuid-Holland 2050' in handen. Een reisverslag dat uitnodigt om zelf op ontdekkingsreis te gaan. Die ontdekkingsreis begint dichtbij en in het hier en nu. Wat vind jij natuurinclusief? Wat kom je tegen in je eigen achtertuin of tijdens je hardlooperdorpje? Waar voel je je klein in een wijds landschap? Waar komt je eten vandaan? Maar het is ook een verre sprong, naar een toekomst ...

Aanvliegende groei

erfgoed

...waarin je in het weekend bij schemering naar industrieterrein Dordtse Kil gaat, om te zien hoe de reeën opkomen uit het water en over het terrein hun weg zoeken door de groenstroken waar overdag het kantoorpersoneel hun lunchwandelingetje maakt. De kolonie zwarte roodstaarten die op de grinddaken broedt is van internationale betekenis. De ondernemersvereniging deelt het aantal succesvolle broedparen ieder jaar trots in hun jaarverslag...

...waarin je in de voorjaarsvakantie een paar dagen volledig off-line doorbrengt in de nieuwe wilde natuur in de Zuidhollandse Delta, die gekenmerkt wordt door een unieke, grootschalige moerasnatuur. De polders daarachter, kennen prachtig bloeiende linten langs de structuren van dijken en oude kreek. De tussenliggende akkers kenmerken zich door een uitgekiend systeem van strokenteelt, waarin high-tech en biologische landbouw samengaan. Via cooperaties brengen de boeren hun kwaliteitsproducten voor een eerlijke prijs naar de nabije stadsbewoners.

... waarin je woont in een autarkisch, drijvend huis in de Zuidplaspolder, midden in een wetland, waar volop ruimte is voor het stijgen en dalen van het water. Je huis is geïsoleerd met lisdoddes die in de polder om de hoek geteeld worden, waar voorheen de koeien graasden. Of je woont in Den Haag Zuidwest, waar je samen met je burens een binnenterrein beheert. Op de buurtapp wordt het aantal waarnemingen van de bijzondere watervleermuis bijgehouden. De sloten en singels zijn zo schoon dat ze in de hete zomers veranderen in heerlijke zwem- en speelplekken.

Deze voorstellingen laten zien hoe de relatie tussen mens en omgeving kan wijzigen. Natuur is niet langer begrensd in natuurgebieden, maar een integraal onderdeel van onze leefomgeving. We zijn gaan inzien dat het natuurlijk systeem de basis is voor alle ontwikkelingen, en dat we die basis op orde moeten brengen en houden. Voor die natuurwaarden zélf, om te voldoen aan internationale richtlijnen, maar ook omdat het ons leven gezonder, beter en rijker maakt.

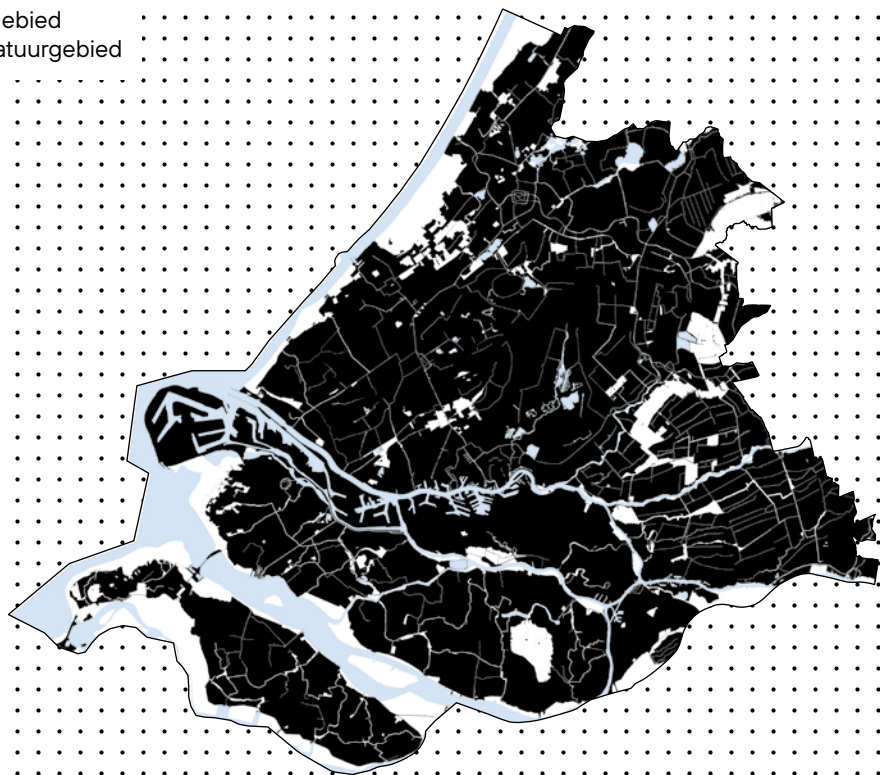
GEEN NATUURGEBIED, WEL NATUUR

In Zuid-Holland is op dit moment 6% van het oppervlak aangewezen als natuurgebied. Als je op de kaart kijkt (zie volgende pagina), vind je deze gebieden vooral aan de randen van de provincie; de duinen, deltawateren en enkele veen(weide)gebieden. Daartussen leeft een bevolking van 3,7 miljoen mensen. Dit maakt van Zuid-Holland de provincie met de minste m² natuur per inwoner: 53m². Ter vergelijking; voor een Noord-Hollander is dat 97 m² en voor een Drent 1.086 m².

Zuid-Holland kent een intensief gebruik van de ruimte. Vaak is met dit gebruik het systeem naar onze hand gezet, maar is hierbij onvoldoende aandacht voor de ecologische functie geweest. De zoektocht is, hoe we weer aansluiting vinden met de natuurlijke systemen; bodem, water en ecologie. Niet alleen in het buitengebied, maar ook in de stad, de landbouwgebieden, de kassen, de industrieterreinen. Hoe kunnen die delen van de provincie opnieuw functioneren. Als ademende en robuuste systemen die een gezonde leefomgeving, brede welvaart en vitale economie in balans brengen. Natuur kan overal en voor iedereen.

Maar dat is nu nog niet het geval. De basis is niet op orde. En op veel plekken is de balans van het natuurlijke systeem zó verstoord, dat het niet vanzelf weer goed komt. De stikstofcrisis laat zien dat de grenzen bereikt zijn. Europese regelgeving dwingt ons om orde op zaken te stellen. Voor de biodiversiteit, maar ook voor bijvoorbeeld de waterkwaliteit is er een grote

□ Natuurgebied
■ Geen natuurgebied

opgave om het systeem weer in balans te krijgen. Als dat op orde is, kunnen ook economie en samenleving floreren.

EEN EERSTE LANDELIJK AGENDA

Landelijk wordt gewerkt aan een nationaal Programma Natuur. Dat kent twee sporen: het eerste gaat over het compenseren van de effecten van stikstof, en richt zich op de bestaande natuurgebieden. Het tweede kijkt dieper en verder. Er is een maatschappelijke transitie nodig waarin de kwaliteit van de leefomgeving – en daarmee de condities voor biodiversiteit – de integrale basis is van ons handelen. Dit spoor heet 'Agenda Natuurinclusief'.

De bestemming van dit spoor is een natuurinclusieve samenleving waarin de natuur wordt gezien als basis van onze gezondheid en economie. In een natuurinclusieve samenleving worden natuurwaarden vergroot en wordt worden de positieve effecten van natuur benut. In de periode najaar 2021 tot juni 2022 is in een brede maatschappelijke dialoog gewerkt aan een eerste versie van deze 'Agenda Natuurinclusief'. Voor acht maatschappelijke domeinen brengt de eerste Agenda in beeld hoe dit zou kunnen. Dat gaat om bestaande bewegingen die versterkt worden: natuurinclusief bouwen kan zoveel meer zijn dan een nestkast in de gevel, natuurinclusieve landbouw kan nog zoveel terrein winnen. Het gaat ook om

grotere, systemische veranderingen in regelgeving, in financiering en in eigenaarschap. De agenda introduceert daarmee de term 'Natuurinclusief' als een transitiebegrip.

EN EEN ZUID-HOLLANDSE VERKENNING

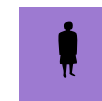
Parallel aan dat landelijke traject is in Zuid-Holland een verkenning van start gegaan. Een verkenning naar de betekenis van een natuurinclusief Zuid-Holland. 'Natuurinclusief' veronderstelt een andere ordening van belangen: natuur en biodiversiteit staan aan de basis bij ontwikkelingen. Dat is geen statische basis, want iedereen ziet dat natuurlijke systemen voortdurend in beweging zijn. Het gaat er dan ook niet om dat we terug willen naar de toestand van 1950. We moeten juist verkennen wat de kwaliteit in 2050 kan zijn. Die horizon 2050 is vergenoege om in radicale sprongen te kunnen denken. Maar dichtbij genoeg om die sprong te vertalen naar de consequenties voor vandaag; de eerste stappen.

Bij de start hebben we voor deze verkenning drie doelen geformuleerd. Allereerst: verbeelding van wat 'natuurinclusief' 2050 zou kunnen zijn. Hoe krijgen we zin in die toekomst? Maak het voorstelbaar en iets waar we op een goede manier over van gedachten kunnen wisselen. Juist ook als je vanuit verschillende overtuigingen of verschillende 'natuurbeelden' denkt. Een tweede doel is concreet oefenen en zoeken

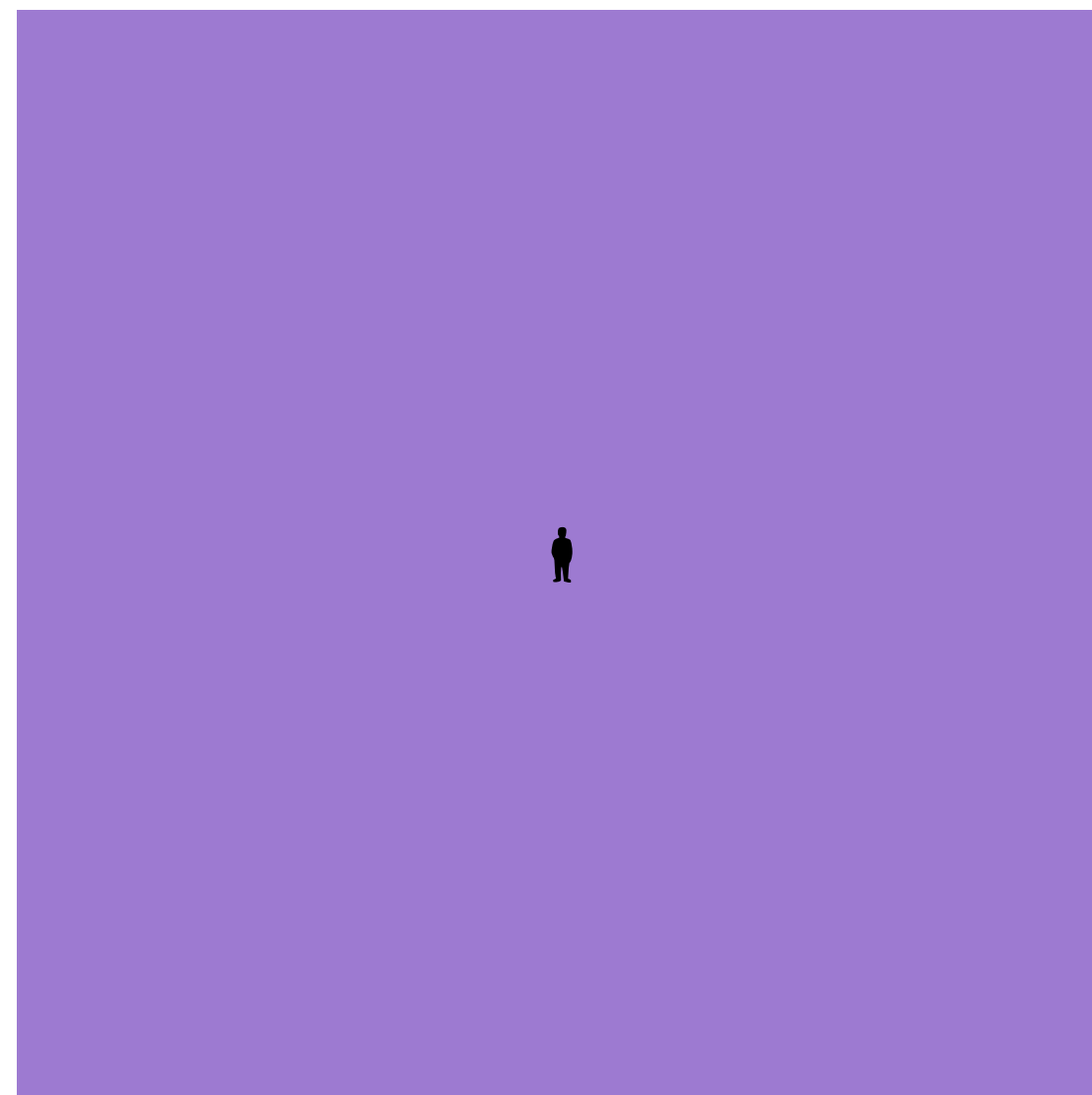
Zuid-Holland 53m² natuur per inwoner

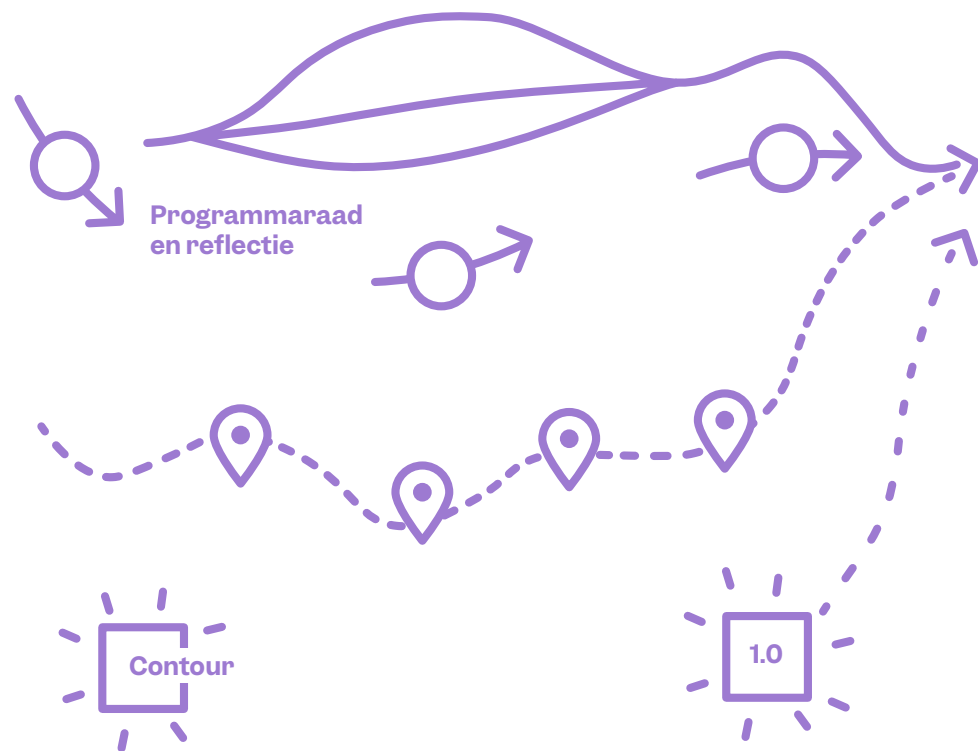
Noord-Holland 97 m² natuur per inwoner

Drenthe 1.086 m² natuur per inwoner

3 perspectieven
LOLA

4 locatie-ateliers
Feddes/Olthof

Landelijke agenda

naar manieren om met het begrip 'natuurinclusief' te werken. Hoe kan je natuurinclusief combineren met verschillende belangen? Wanneer krijgt het vleugels? Een derde doel is om het begrip hanteerbaar te maken en na deze fase van verkenning de stap te maken naar beleidsvorming en richting te geven aan het maatschappelijke dialoog. Om invulling te geven aan die doelen, hebben we ervoor gekozen om langs twee routes te werken aan de verkenning.

VANUIT DE HORIZON: DE ROUTE VAN SYSTEMEN EN PERSPECTIEVEN

De eerste route kijkt naar *de schaal van de provincie als geheel*, en is uitgewerkt door LOLA Landscape Architects. Dat begint met het begrijpen van het natuurlijk systeem en de manier waarop de biodiversiteit met ongekende snelheid is teruggelopen (maar soms ook onvoorzienbare veerkrachtig blijkt te zijn!). En het brengt de transities en dynamiek van andere systemen die de provincie Zuid-Holland kenmerken in kaart.

Maar de grote stap is natuurlijk: hoe zijn die met elkaar te verbinden? Daar zijn uiteenlopende keuzes in te maken- gestuurd door je (al dan niet impliciete) beeld van de natuur en het verlangen dat dat beeld aanjaagt. Daarom is er gewerkt aan drie perspectieven, die alle drie een andere richting formuleren voor dezelfde opgave. Die perspectieven vind je in het hoofdstuk 'ALLES IS NATUUR'. 'Nationaal Park Zuid-Holland', 'Natuur vanaf je voordeur' en 'Next

nature': ze dagen je uit om je bewust te worden van je eigen aannames en verlangens, en nodigen je uit om ook eens vanuit een ander perspectief te kijken naar wat kan en nodig is.

VANUIT DE KLEI/MODDER/VEEN: DE GEBIEDSGERICHTE ROUTE

Naast de benadering vanuit perspectieven, hebben we een tweede route uitgezet: gebiedsgericht, vertrekkend vanuit de aansluiting met bestaande gebiedsprocessen. Wat gebeurt er als we betrokken partijen uitnodigen om met ons na te denken over een Natuurinclusief 2050? Welke ingezette plannen sluiten hier op aan, maar ook: waar zit de frictie? Feddes/Olthof landschapsarchitecten heeft hier op vier uiteenlopende locaties met een groep betrokkenen aan gewerkt. De opbrengsten en inzichten van deze 'locatie-ateliers' lees je in hoofdstuk 'ER OP AF!'.

Omdat de locaties geen natuurgebieden zijn, moet de ambitie voor biodiversiteit op een andere manier tot stand komen. Daarvoor zijn we aan de slag gegaan met het relatief nieuwe begrip 'Basiskwaliteit Natuur' (zie pagina 16/17). Basiskwaliteit Natuur is niet een ondergrens, maar een set aan condities die ervoor zorgt dat algemene soorten, algemeen blijven voorkomen. Dat klinkt normaal, maar al snel werd duidelijk dat op veel plaatsen dat niet op orde is. Door te werken vanuit het perspectief van dier- en plantensoorten kregen we goed in beeld aan welke condities gewerkt moet worden: bij de aanleg van nieuwe woonwijken,

de herstructurering van bestaande, in een gebied van landbouw en recreatie, op een bedrijventerrein.

HALVERWEGE, VERDER EN WIJZER

Beide routes van de verkenning leveren inzichten en informatie op, die in dit magazine worden gebundeld en doorgegeven.

De volgende stap is de stap naar een Agenda Natuurinclusief voor Zuid-Holland. De verkenning biedt daarvoor aanleidingen en inspiratie: de perspectieven, de lessen uit de ateliers, de achterliggende onderzoeken en ervaringen. Met dit magazine ontsluiten we ze voor dat vervolgtraject.

In dit magazine kom je de stem tegen van de mensen die hebben gewerkt aan de verkenning: ontwerpers, onderzoekers. Maar ook de stem van een ruime kring van mensen die we in het veld ontmoeten. We hadden in het traject periodiek overleg met een programmaad van betrokken experts die het brede landschap van natuurbeleid, biodiversiteit, ontwikkeling en onderzoek overzien. Je hoort de stem van dieren, wanneer vanuit hun perspectief gekeken wordt, dát zijn pas experts. En de stem van de toekomstige generaties- iets waar we steeds meer in oefenen. En misschien, waarom ook niet: probeer eens naar de stem van de zee te luisteren. Om daarna aan de slag te gaan, samen, met een Agenda Natuurinclusief, of met tegelwippen: omdat je weet waar je het voor doet.

De definitie van natuurinclusief

Natuurinclusief is een nieuw begrip, een nieuw woord. In de landelijke Agenda Natuurinclusief wordt het een transitiebegrrip genoemd: we moeten op weg naar een 'Natuurinclusieve samenleving'.

Op de Natuurtop in 2015 sprak Eric Luiten voor het eerst over 'natuurinclusief bouwen' naar aanleiding van de Rijksnatuurvisie van het Ministerie van Economische Zaken en twee pilots. 'Inzet is de denkomslag van natuur als belemmering naar natuur als kans bij ontwikkelen en bouwen.'

In de loop van deze verkenning is de 'landelijke' definitie van het begrip Natuurinclusief regelmatig aangevuld en gewijzigd. Wijzigingen die vaak net zo veelzeggend zijn als de definitie zelf!

Dit is de kern!

Natuurinclusief verwijst naar een aanpak die:

- De realisatie van meer natuur bevordert, ook buiten de natuurgebieden
- Geen schade toebrengt aan de natuur, maar juist waarde toevoegt.
- De mogelijkheden van natuur inzet bij grote ontwerpopgaven (energietransitie, woningbouwopgave, klimaatadaptatie, overgang naar kringlooplandbouw),
- De economie dienend maakt aan maatschappelijke waarden,
- Burgers en maatschappelijke partners bij natuur en biodiversiteit betreft

Deze wijzigingen zijn terug te vinden in de diverse documenten op de site van de landelijke Agenda Natuurinclusief: www.agendanatuurinclusief.nl

Aanvankelijk alleen: schade vermijden.

Dit was aanvankelijk de eerste bullet, is in de definitieve definitie naar achteren geplaatst.

Na de eerste definitie toegevoegd, altijd het laatste punt.

aanvankelijk was dit: 'toekomstbestendig maakt (zonder ecologie geen economie)'. De uiteindelijke formulering sluit meer aan op het perspectief van 'Brede Welvaart'.

Als ik de melkweg kan zien. En mijn kinderen dit ook nog kunnen zien. Dit kan op steeds minder plekken. In Zuid-Holland alleen op het puntje van Goeree.
Isolde uit Gouda

Voor mij is het de 3-30-300-regel. Iedereen moet vanuit z'n raam 3 bomen kunnen zien, vanuit z'n voordeur 30m2 bladerdek kunnen bereiken en maximaal 300 meter van een park wonen.
Esther, Den Haag

Natuurinclusief sporten! Allemaal groene hardlooprondjes, fietsroutes, maar ook groen op het dak van sporthallen en bij sportvelden. Die zijn nu eigenlijk van groen asfalt!
Roel, Leidschendam

Ga maar eens mee naar Tiengemeten. Een eenzaam eiland midden in een drukke provincie. Natuur draagt sterk bij aan gezondheid. Ook als burger moet je gebruik kunnen maken van robuuste natuur.
Ed, Woerden

Natuurinclusief begint gewoon bij buiten spelen, vies worden, modder aan je laarzen, zand in het klaslokaal, schoolpleinen als wildernis en voedseltuin!
Daphne uit Ypenburg

Gnabben, gnabben, gnabben. Voelen is een voordeel, aanraden in de stroom staan. Dat is gewoon fundamenteel. Waarom mensen voor de eeuwigheid? Beter een steen tevreden krijgen.
Al-zee, project taal voor de toekomst

De zwijgende meerderheid in de natuur heeft de mens net zo nodig als andersom. Gun elkaar de ruimte. De vraag is niet wat dat kost, maar wat het je waard is!!!
Arend uit Rotterdam

Natuurinclusief is: eerst natuur ontwikkelen! Geef dat de tijd, daarna zijn wij aan de beurt.
Mirle uit Arnhem

Natuurinclusief is voor mij wanneer bewoners zich het groen toe-eigenen. Als ze het omarmen, als ze zich thuisvoelen in het groen!
Albert, Den Haag

Kijk naar kinderen, die zijn dolgelukkig als ze met plantjes, beestjes, modder in de weer zijn. Kikkervisjes! Die relatie mens-natuur is voor mij een voorbeeld.
Yoran, Utrecht

Natuurinclusief is voor mij Landschapsinclusief.
Ingrid uit Schipluiden

Snorkelen in de Zevenhuizerplas. Zodra je je hoofd onder water steekt, is de Randstad ineens heel ver weg.
Jeroen uit Gouda

Natuurinclusief zou als woord overbodig moeten worden. De mens kan niet zonder natuur. De natuur kan prima zonder ons.
Piet uit Delft

Natuurinclusief is voor mij Natuurvermeerderend!
Eric-Jan uit Rotterdam

Niet alleen het groen de stad inhalen, maar de mensen ook naar buiten brengen.
Albert uit Den Haag

Als je overal kan zwemmen. Of nee, als je overal het water kan drinken omdat gewoon schoon is. Dan komt de rest vanzelf.
Klaartje uit Delft

'Darwin in de stad': evolutie gaat door. Natuurinclusief maakt voorstelbaar dat Den Haag kan evolueren naar een Nationaal Park!
Soet uit Delft

Als je zelfs op een bedrijventerrein recreërende bewoners kan tegenkomen...
Christian uit Dordrecht

Een weekend op kanosafari in de Biesbosch! Grootschalige, wilde waternatuur vlak naast de stad.
Simon uit Dordrecht

Idéfix, het piepkleine hondje van Obelix die enorm woest wordt als er een boom wordt geveld. Zo zouden we allemaal moeten zijn.
Pauline, Den Haag

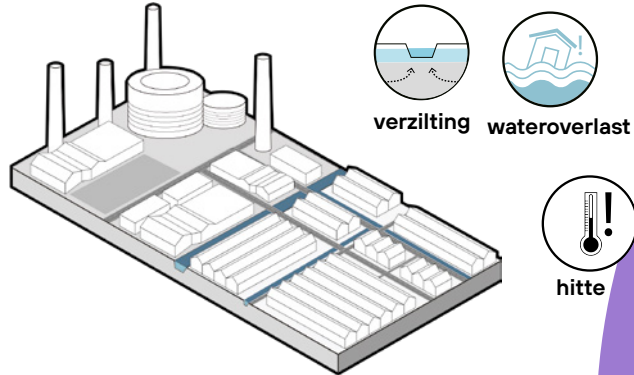
De kaart die de WUR maakte van Nederland in 2120: dat is natuurinclusief! De natuur is echt de basis. Brede rivieren, traag door oneindig laagland.
Arjan, Leiden

De Houtwijklaan, vlak bij mijn huis, dat is natuurinclusief, ik voel me bevoorrecht als ik daarlangs kom op weg naar de Uithof.
Armin, Den Haag

IEDER Z'N NATUUR INCLUSIEF

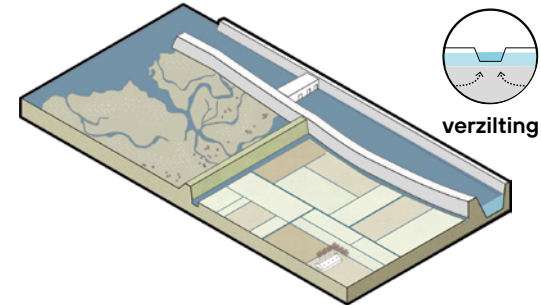
Landschap in verandering...

Het staat er niet goed voor met de biodiversiteit in de landschappen van de provincie Zuid-Holland. Er is maar een heel klein areaal aan natuur en de natuur die er is, staat onder druk. Landbouw, industrie en verkeer hebben veel invloed op de kwaliteit van de bodem en het water. Er is sprake van voortdurende verkleining en versnippering van de leefgebieden van dieren, als gevolg van bebouwing, aanleg van wegen en woonwijken. Daarnaast leiden landbouw, industrie en verkeer tot vermisting en verzuring, en verdroogt het landschap onder invloed van landbouw, de noodzakelijke drinkwateronttrekking en klimaatverandering. Biodiversiteit is onlosmakelijk afhankelijk van gunstige condities in bodem, water(-beheer) en landgebruik. Daardoor staat de biodiversiteit sterk onder druk in de provincie Zuid-Holland.

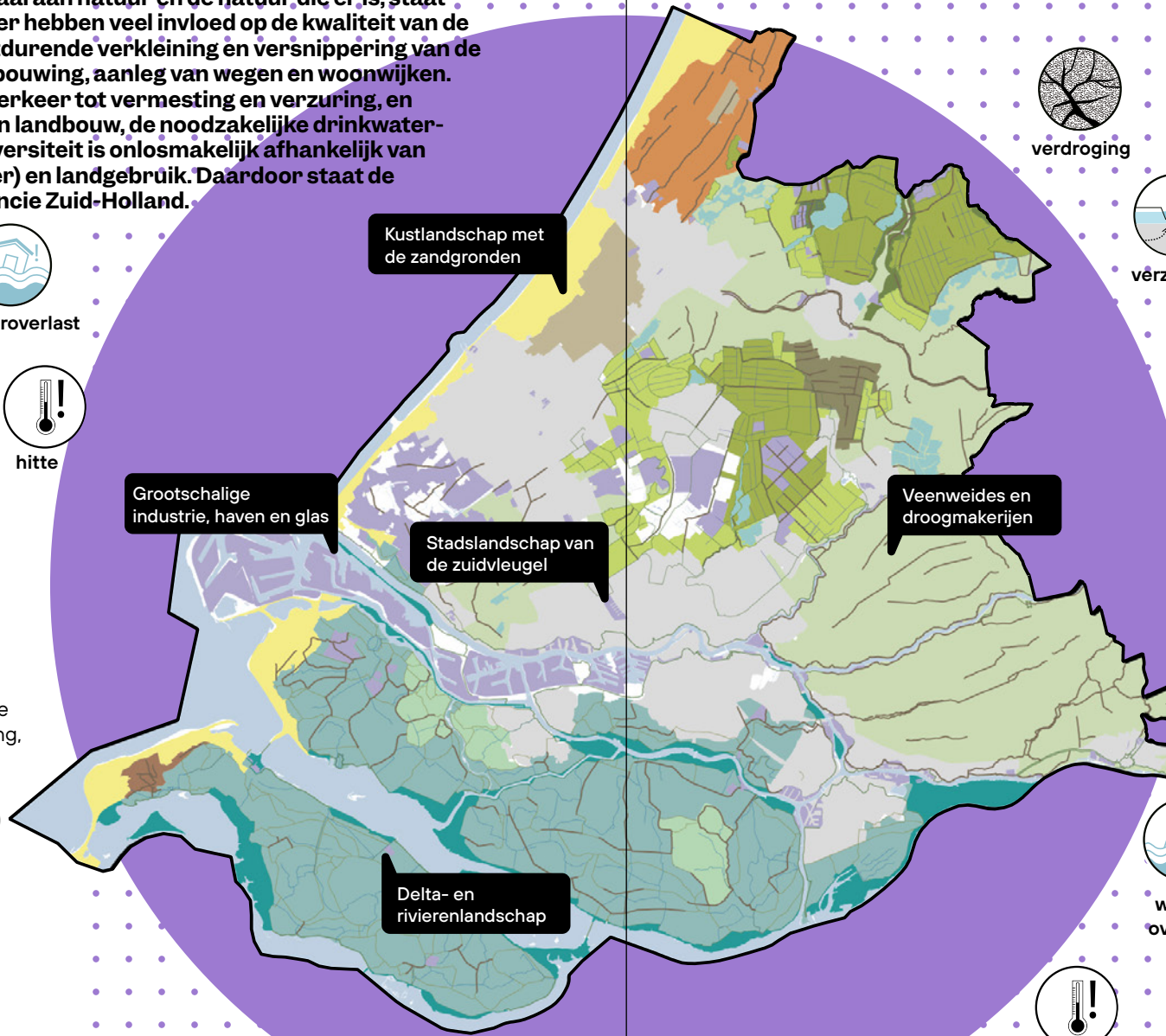
Grootschalige industrie, haven & glas

In de grootschalige industrie en glastuinbouwgebieden van de provincie spelen wateroverlast en hittestress door de hoge mate van verharding en bebouwing. Al zijn braakliggende terreinen ecologisch gezien waardevol, de biodiversiteit is hier niet duurzaam gewaarborgd door toekomstige ontwikkeling. Ook hier dreigen verzilting, verdroging, verharding, watertekort en vervuild water.

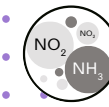

Delta- en rivierenlandschap

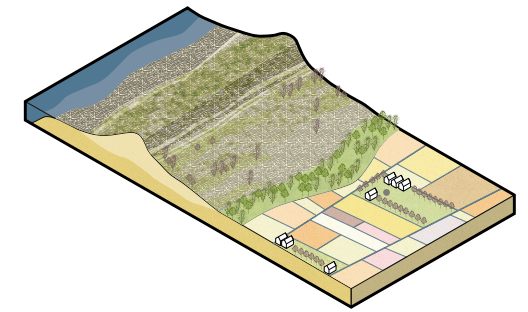
In het delta- en rivierenlandschap is onder meer sprake van mogelijke verzilting, verdichting van de bodem door zware landbouwvoertuigen en wateronttrekking, vervuild oppervlaktewater en zoetwatertekort door het wegpompen van water.

verdroging

vermisting en verzuring

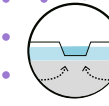

Kustlandschap met de zandgronden

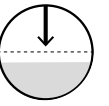
De duinen zijn prachtig, maar ook hier spelen verdroging en vergrassing van de beschermde natuur. Vermisting en verzuring van de bodem hangen samen met intensieve bollenteelt, evenals vervuiling van het oppervlaktewater.

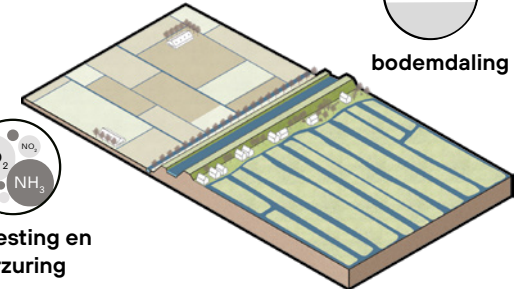
verdroging

vermisting en verzuring

bodemdaling

vermisting en verzuring

Grootschalige industrie, haven en glas

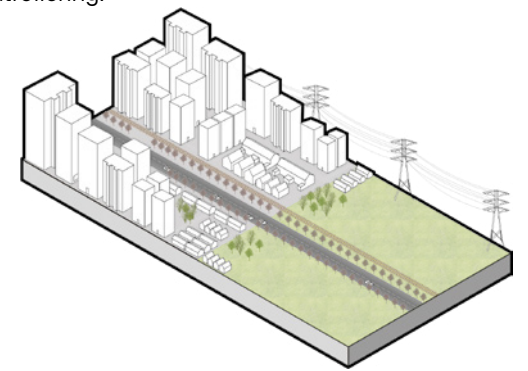
Stadslandschap van de zuidvleugel

Veenweides en droogmakerijen

Delta- en rivierenlandschap

wateroverlast

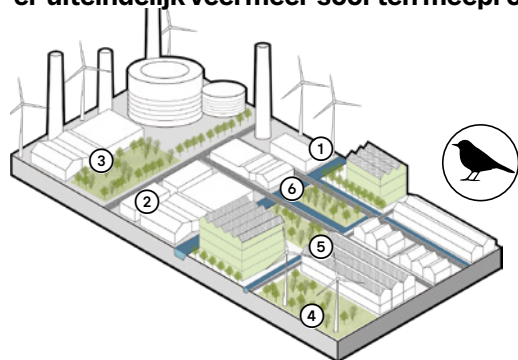
hitte

Stadslandschap van de zuidvleugel

Veel steden zijn vervuild door uitstoot van industrie, verkeer, en luchtvaart. Door de overmaat aan bebouwing en verharding is er periodiek sprake van wateroverlast en hittestress. Stadsuitbreidingen voor de woningbouwopgave drukken op het areaal voor natuur en landschap.

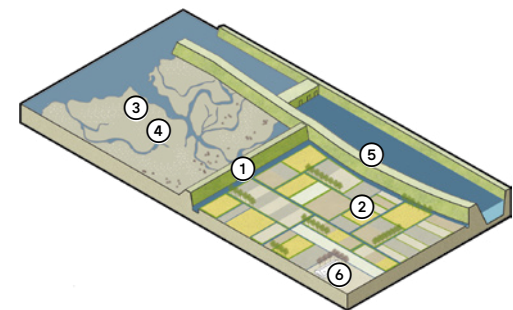
...en de natuur verandert mee

Er zijn veel kansen om de condities voor flora en fauna in de provincie te verbeteren. Dat vraagt aandacht op de grote schaal, het systeem: wanneer we de kwaliteit van het bodem- en watersysteem op orde brengen. In combinatie met aanpassingen in landgebruik en landinrichting kan de biodiversiteit dan flink toenemen. Specifieker kunnen we de biodiversiteit laten toenemen door te werken aan de leefgebieden van de iconsoorten van de provincie Zuid-Holland. De iconsoorten van de provincie Zuid-Holland staan voor specifieke biotopen. Wanneer er ingrepen worden gedaan in het landschap ten behoeve van een bepaalde iconsoort, zullen er uiteindelijk veel meer soorten meeprofiteren.

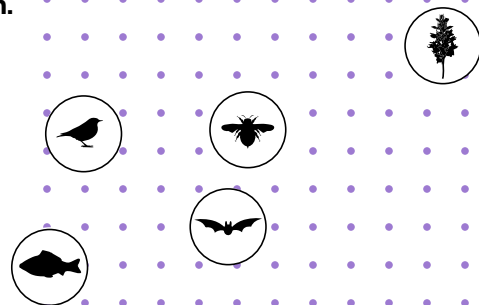
Grootschalige industrie, haven & glas

In industriegebieden, zoals bij havens of de glastuinbouw, bieden basisgroen en groenblauwe dooradering tegenwicht aan de vaak versteende wereld. Verwilderde of braakliggende delen zijn vaak ecologisch waardevol en het behouden waard. Brede watergangen met natuurinclusieve oevers zorgen voor goede waterkwaliteit en waterberging in tijden van wateroverlast.

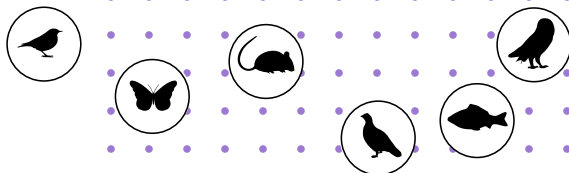
Delta- en rivierenlandschap

Verzilting is een kans voor unieke, zilte natuur. Kreeken en dijken hebben de mogelijkheid om grote ecologische verbindingen te worden. Bij toekomstige akkerbouw zijn kleinschaligheid, afwisseling en basiskwaliteit van het water van belang.

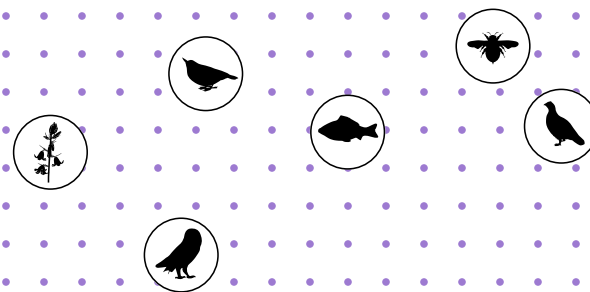
Ingrepen die van betekenis zijn voor specifieke iconsoorten maar het hele systeem verbeteren:

1. groenblauwe dooradering (vleermuis)
2. basiskwaliteit water (bittervoorn)
3. basisgroen of restgroen (merel)
4. bloemrijk groen langs wegen en op kavels (weidehommel)
5. schraalland en vochtig grasland, vaak in braakliggende delen (rietorchis)
6. ruigte en rietland (blauwborst)

Ingrepen die van betekenis zijn voor specifieke iconsoorten maar het hele systeem verbeteren:

1. bloemrijke dijken (argusvlinder)
2. kleinschalig akkergebied (patrijs)
3. dynamische delta (noordse woelmuis)
4. ruigte en rietland (blauwborst)
5. basiskwaliteit water (bittervoorn)
6. kleinschalig omgeving boerderijen (steenuil)

Ingrepen die van betekenis zijn voor specifieke iconsoorten maar het hele systeem verbeteren:

1. kleinschalig akkergebied (patrijs)
2. kleinschalig omgeving boerderijen (steenuil)
3. basiskwaliteit water (bittervoorn)
4. bloemrijke stroken en bermen (weidehommel)
5. oud bos en voldoende oude loofbomen (boomklever)
6. landgoederen, park en binnenduinbos (wilde hyacint)

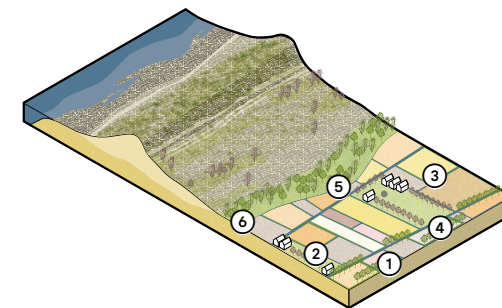
Ingrepen die van betekenis zijn voor specifieke iconsoorten maar het hele systeem verbeteren:

1. natuurvriendelijke oevers (dotterbloem)
2. helder water, rust en ruimte (otter)
3. slootjes veenweide (foerageergebied purperreiger)
4. vochtig open grasland, kleine moerasjes, sloten (grutto)
5. veenbos, vochtig bos (nachttegaal)
6. zoet veenweide brede sloten (groene glazenmaker)

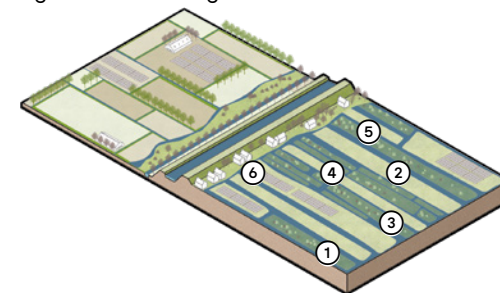
Ingrepen die van betekenis zijn voor specifieke iconsoorten maar het hele systeem verbeteren:

1. (bos)verbindingen (egel)
2. waterrijk gebied met weinig verlichting en verblijfplaatsen (vleermuis)
3. bebouwing (nestgelegenheid) en klein gevarieerd groen (gierzwaluw)
4. basisgroen of restgroen in de stad (merel)
5. bloemrijk groen in tuinen en langs wegen (weidehommel)
6. basiskwaliteit water (bittervoorn)

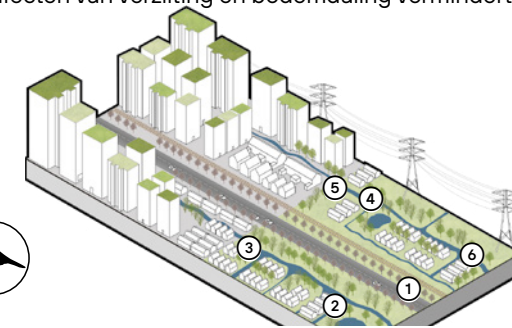
Kustlandschap met de zandgronden

Het binnenduingebied met bollenteelt heeft de kans om via het groenblauwe netwerk veel bij te dragen aan biodiversiteit. Hier zijn kleinschaligheid, afwisseling en basiskwaliteit van het water van belang. Kansen voor bijzondere biotopen liggen in gebieden waar kwelwater vanuit de duinen in het achterland omhoog komen. Daarnaast zijn de parken en bossen met oudere bomen in de landgoederenzone erg waardevol voor de biodiversiteit.

Veenweides en droogmakerijen

Door veengebieden te vernatten, kunnen bodemdaling en verdroging worden stopgezet. Door meer areaal veenweide te transformeren naar natte teelten of natuur, profiteert de biodiversiteit van betere condities. Bij toekomstige akkerbouw in de droogmakerijen zijn kleinschaligheid, afwisseling en basiskwaliteit van het water van belang. Ook zijn hier kansen voor grootschalige waterberging, wat de effecten van verzilting en bodemdaling vermindert.

Stadslandschap van de zuidvleugel

Voor steden en dorpen is een goede dooradering met groen en water belangrijk voor de biodiversiteit. Het helpt ook om hittestress en wateroverlast tegen te gaan. Groene daken van gebouwen brengen verkoeling en kunnen water vasthouden. Natuurinclusief bouwen zorgt voor verblijfsplekken en nestgelegenheden voor soorten. Genoeg plek voor groen en water, op meerdere niveaus in de stad is essentieel.

groen

groen groen

Foto: Koos Biesmeijer

Wat er groen uit ziet, functioneert niet per se groen. Als je door het veenweidegebied loopt, kan je goed zien wat dat betekent. Links het algemene type grasland, intensief beheerd en begraasd door melkvee. Het gebrek aan bloemen en kruiden levert weinig insecten en bodemleven op. Dat zorgt er weer voor dat weidevogels er nauwelijks kunnen leven. Een stille lente. Rechts een grasland, rijk aan kruiden en insecten. Volop leven, van onder andere grutto, tureluur, Kievit en scholekster. Dit type weiland was vroeger zeer algemeen, maar is tegenwoordig vrijwel altijd een natuurgebied. Hier: Natura 2000.

Eerst de basis op orde

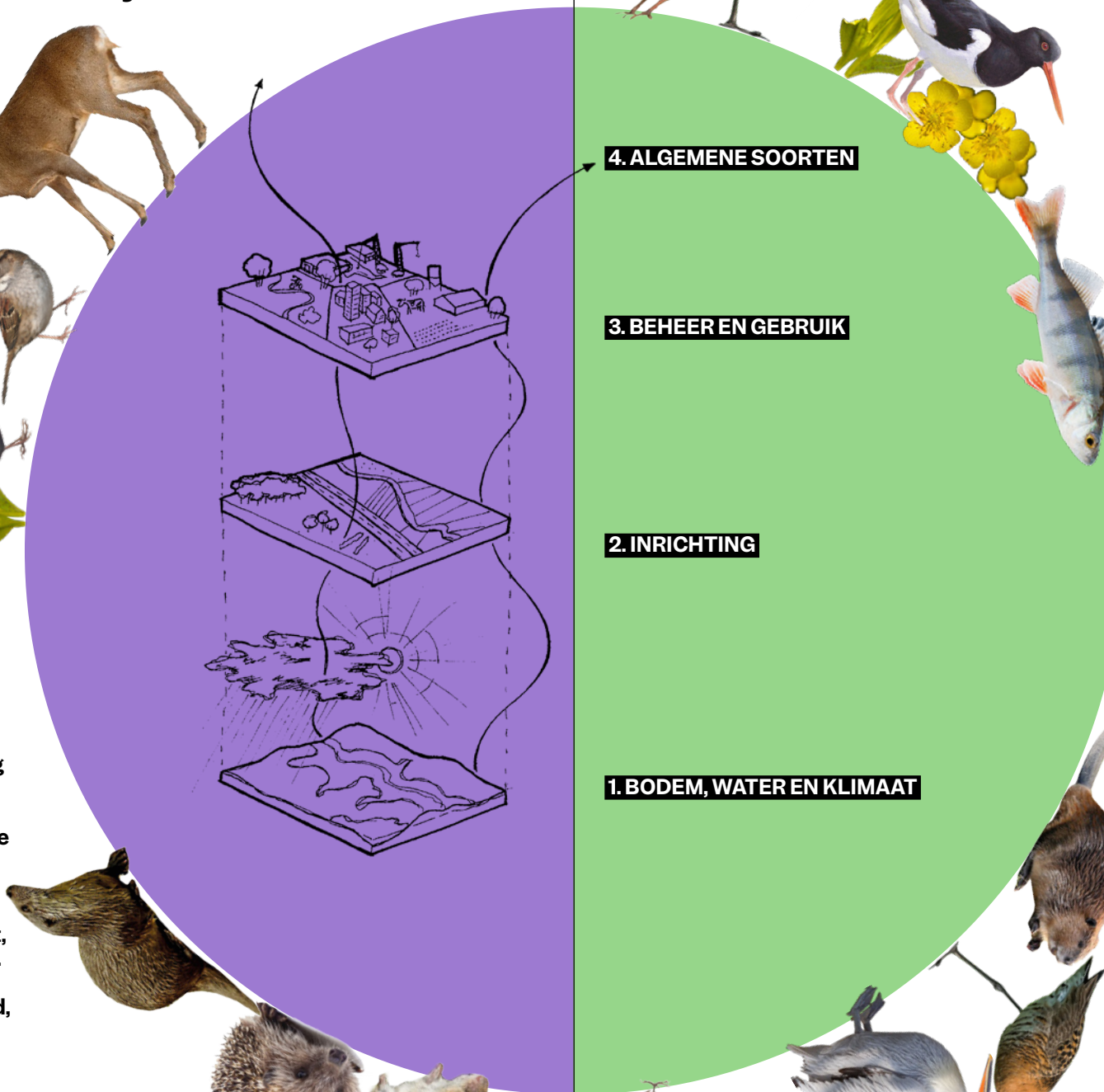

Basiskwaliteit Natuur staat voor de set van condities die nodig is om algemene soorten algemeen te laten zijn, blijven of worden.

Basiskwaliteit Natuur is geen beleidsinstrument of algemene standaard, maar een hulpmiddel om te bepalen wat de natuur minimaal kan of eigenlijk zou moeten zijn in een specifiek gebied.

In de grote natuurgebieden stabiliseert de biodiversiteit door de habitatrictlijnen. Maar daarbuiten neemt de biodiversiteit nog steeds af. Soorten die voorheen algemeen waren, staan onder druk en worden nu op de rode lijst geplaatst. Alledaagse soorten als de spreeuw, de egel, het konijn.

De basis is vaak niet langer op orde in het Nederlandse landschap. Wat er groen uitziet, functioneert niet altijd in ecologisch opzicht. Basiskwaliteit Natuur is daarmee dan ook niet een vertrekpunt of vanzelfsprekendheid, maar een doel waar werk voor verzet moet worden. Alleen door Basiskwaliteit Natuur te waarborgen werken we aan meer biodiversiteit, overal.

Basiskwaliteit Natuur als streefdoel
Met Basiskwaliteit Natuur zorgen we voor de minimale kwaliteit van het leefgebied van soorten, ofwel een landschap. Er is sprake van Basiskwaliteit Natuur in dat landschap als aan de randvoorwaarden voor het voorkomen van de algemene soorten voldaan is. Ieder landschapstype, of het nu gaat om een landbouwperceel of buitenwijk, heeft zijn eigen algemene en kenmerkende wilde planten-, schimmel-, bacterie-, en diersoorten.

Dat is geen statisch lijstje: het kan veranderen in de tijd. De kwaliteit van het landschap wordt immers bepaald door drie factoren en hun onderlinge samenhang:

1. Bodem, water en klimaat, de abiotische factoren;
2. De inrichting van het landschap;
3. En het beheer en gebruik van het landschap.

De abiotische factoren zijn weliswaar veranderlijk, maar toch vooral ook een gegeven. Onze mogelijkheden voor het realiseren van Basiskwaliteit Natuur zitten daarom voor een groot deel op de andere lagen: het aanpassen van onze inrichting van het landschap en het aanpassen van ons eigen gedrag in dit landschap. Hoe bouwen we? En hoe onderhouden we de buitenruimte?

Samen werken aan Basiskwaliteit Natuur
De weg naar Basiskwaliteit Natuur vraagt gebiedsgerichte invulling, met alle betrokkenen. Dat is een weg van dialoog, afweging, onderhandelingen en besluitvorming. Het vraagt een ander soort bijdrage van ecologen. Zij zijn de experts die aan kunnen wijzen wat de ecologische functie van een landschap is en zou kunnen zijn. Ecologen werken voor Basiskwaliteit Natuur niet vanuit normen en handhaving, maar vanuit voorwaarden voor habitats die goed functioneren. Het delen van die kennis helpt om ook de verantwoordelijkheid te delen. We hebben allen een steentje bij te dragen om van voordeur tot vergezicht Basiskwaliteit Natuur te realiseren. Zonder de burger die verharding uit zijn tuin haalt, de boer die zijn land natuurinclusief inricht, en een overheid die dit stimuleert en belooft, komen we er niet!

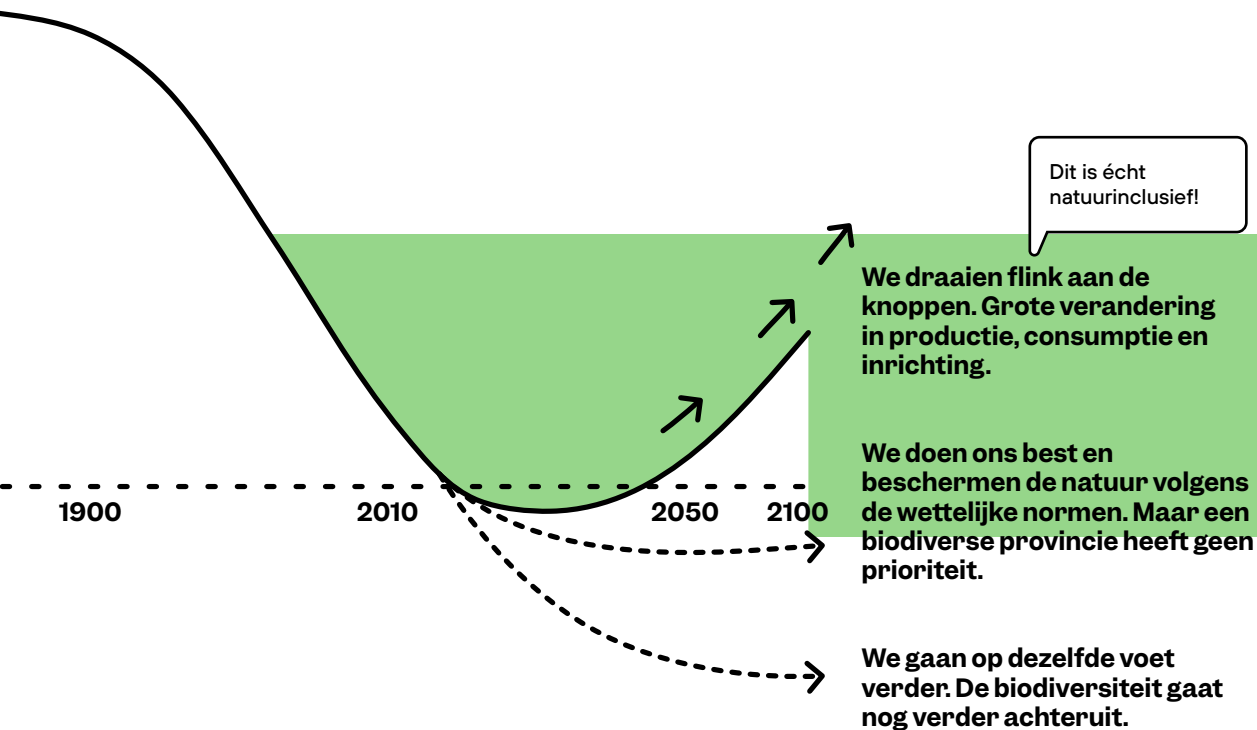
Voor de term en omschrijving van Basiskwaliteit Natuur hebben we 'Op weg naar Basiskwaliteit Natuur (Biesmeijer, et. al., 2021) geraadpleegd. Lees dit rapport voor meer verdieping op het begrip en de werking ervan:

ALLES

ALS

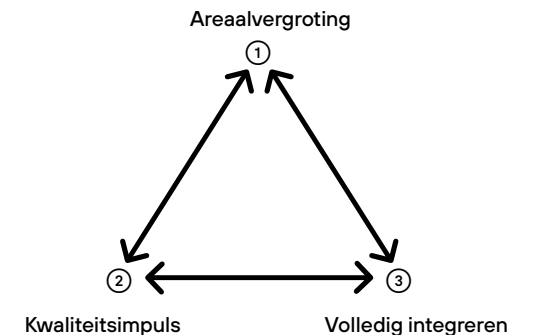
NATUUR

Gaan we gewoon op dezelfde voet door, 'business as usual', dan ziet het er voor de natuur, de biodiversiteit en voor ons somber uit. Wat kunnen we doen? Het is niet genoeg als we alleen de wettelijk beschermde natuur in stand houden. Uiteindelijk zal de kwaliteit van die natuur alleen maar afnemen, omdat de kwaliteit van de rest van het systeem onder druk staat. Tenzij we met z'n allen de schouders eronder zetten en het herstel van de natuur en de biodiversiteit in Zuid-Holland tot onze prioriteit maken.

Want: we kunnen het tij nog binnen één generatie keren. Het WWF living planet rapport 2022 laat dat zien, maar zegt ook: dan moeten we nú beginnen. Het grote wild in de Europese natuurgebieden is zich al deels aan het herstellen. In Nederland zien we dat sinds enige jaren aan de terugkomst van de wolf. Dit herstel is het resultaat van doelgericht ingrijpen in het hele systeem. Dat is de enige weg om te bewandelen: de natuur als prioriteit in bodem, water, landgebruik en landinrichting. Alleen dan keren we ook het tij in de provincie Zuid-Holland.

Er zijn ontwikkelingen te zien als het herbebossen van eeuwen geleden kaalgekapte gebieden. Beter nog voor de biodiversiteit is het zogenaamde 'rewilden': het herwilderden van cultuurlandschappen, zodat natuurlijke processen weer op gang kunnen komen. Daarnaast praten we natuurlijk veel over natuurinclusief bouwen en boeren. Grootschalig en kleinschalig: beide vormen richten zich op het wegnemen van de belangrijkste oorzaken van biodiversiteitsverlies: 'kwaliteitsverlies' en 'areaalverlies'. Daar komt bij dat we als samenleving te ver van de natuur af zijn komen te staan. Daarom bekommert slechts weinigen nog om het welzijn van de natuur. Toch zijn we er volledig van afhankelijk.

Het is bekend wat nodig is. Concreet kunnen we in stad en land de volgende drie dingen doen: 1. We kunnen het areaal van de natuur in Zuid-Holland vergroten, door in het landgebruik ruimte te maken voor natuur ten koste van andere vormen van landgebruik. 2. We kunnen de kwaliteit van de bestaande natuur verbeteren, door bijvoorbeeld stikstofdepositie te verlagen of versnippering tegen te gaan. 3. We kunnen ons richten op het volledig integreren van natuur in ons bestaande en toekomstige ruimtegebruik.

Het WWF living planet rapport 2022

3 perspectieven

Wat is de stip op de horizon, hoe ziet leven in een natuurinclusief Zuid-Holland er eigenlijk uit? Wat zijn de kansen en mogelijkheden van leven met de natuur in de provinciale kusten, polders en steden? Om die vraag te beantwoorden schetsen we drie perspectieven voor de toekomst. Drie verschillende droombeelden met alle drie hetzelfde doel: een natuurlijk Zuid-Holland waarin we in balans leven met de natuur.

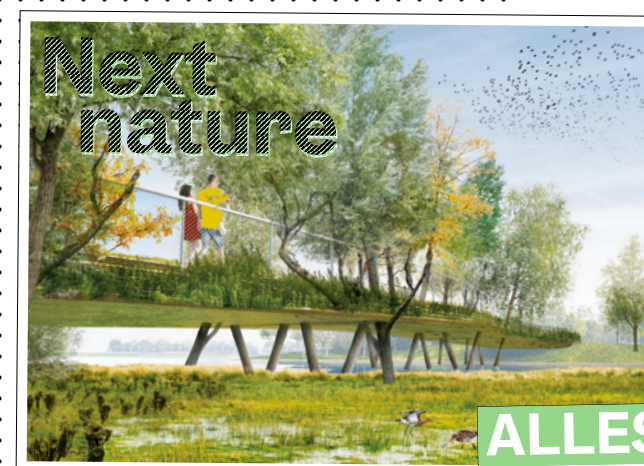
Die drie perspectieven zijn extreme uitwerkingen van de hiervoor beschreven manieren waarop we het biodiversiteitsherstel aan kunnen pakken: areaal-vergroting, kwaliteitsimpuls, en verweven. Losjes zijn de perspectieven bovendien uitwerkingen van drie natuurbeelden. Natuurbeelden zijn wezenlijk verschillende manieren van kijken naar de natuur en de relatie tussen mens en natuur. Zo komt het eerste perspectief voort uit het verlangen naar grootse en wilde natuur, het tweede uit het verlangen naar harmonie met de natuur, en het derde uit het geloof in de kracht van innovatieve natuur, ofwel 'Next nature'.

Nationaal Park Zuid-Holland
Wat als we leven in steden omringd door grote natuurgebieden? Van uitgestrekte moerasbossen tot aan grote meren in de droogmakerijen, verbonden via robuuste natuur tot diep in het hart van de grote steden. We leven met de natuur door te beseffen dat de natuur eigen behoeftes en eigen landschappen nodig heeft. We trekken er op uit en gaan weer op natuurvakantie in eigen land.

Natuur vanaf je voordeur
Wat als natuur overal is? Van onze voordeur via het groen in de straat, via buurtparken en stadsparken tot in het natuurlijke mozaïek buiten de stad. We leven met de natuur, want het speelt een rol in ons dagelijks leven, of je nu boer, bakker, of kantoormedewerker bent.

Next nature
Wat als we natuur zelf gaan maken? Of het nu gaat om woningen, kantoren, wegen, viaducten, overal maken we natuur, door alles 'bio-receptief' te maken. Dat betekent dat we in alles gastvrij zijn voor de natuur, en flora en fauna kunnen ontvangen. Ook verbinden we ons in het dagelijks leven via nieuwe technologieën met de natuur om ons heen. We leven met de natuur op een nieuwe manier.

ALLES
ALS
NATUUR

National Park Zuid-Holland

Stel je voor: de Zuid-Hollandse steden worden in de toekomst allemaal omringd door grote natuurgebieden. Échte natuurgebieden waar wildernis is, met uitgestrekte ruigtes, moerassen en bossen. In die natuur is de natuur aan de macht en zijn het de natuurlijke processen die de aanblik van het landschap bepalen: aangroei van veen, erosie van oevers, de successie van struweel in bos, hier heeft de mens geen invloed.

Deze puur-natuurgebieden trekken dieren vanuit heel Europa aan. Kuddes lopen er vrij rond, zwermen vogels vliegen in en uit. De natuur is er vrij: er zijn geen hekken om de dieren binnen of buiten het natuurgebied te houden. Wij als mensen kunnen er ook in, maar zijn dan wel te gast. We kunnen er met een gids mee op natuurtocht of kunnen zelf van hut naar hut trekken. We hoeven niet meer naar het buitenland voor een overweldigende natuurervaring. Maar we komen alleen zover als de natuur ons dat toelaat. Waar moeras is, zijn geen paden. Waar het bos dichtgegroeid is, is geen doorgang. De natuur bepaalt wel hoe ver we kunnen komen.

De puur-natuurgebieden zijn de ultieme oplossing geweest voor een aantal grote problemen in de provincie Zuid-Holland. Bodemdaling in de veenweidegebieden is stopgezet door het opzetten van het waterpeil. Nu komt het landschap door nieuwe aangroei van veen zelfs geleidelijk aan omhoog. Verzilting heeft geleid tot nieuwe, waardevolle natuur in de binnendijkse gebieden. Kreken staan weer in open verbinding met de grote wateren. Zo zijn de natuurlijke systemen hersteld.

Eenmaal in de natuur lijkt de stad ver weg. De steden zijn compact: geen lage dichtheden van woningen aan de randen, maar hoge dichtheden van de stadsrand tot de binnenstad. Ondanks de dichtheid staan de steden wel degelijk via brede natuurverbindingen in contact met de natuurgebieden. De ruimte in de natuur is ontstaan doordat boeren zich zijn gaan richten vormen van intensieve plantaardige voedselproductie. Zo is veel van de ruimte die we nodig hadden voor vee, vrijgekomen voor de natuur.

**Compacte steden
geven ruimte aan de
natuur**

**Door hoger
grondwater
groeit het veen
weer aan**

**Rond de steden
ontstaat er wilde
moerasnatuur**

**De natte wildernissen
nodigen uit om natuur te
ervaren**

**De herwilderde natte
polders zorgen voor
het zoetwater van de
steden**

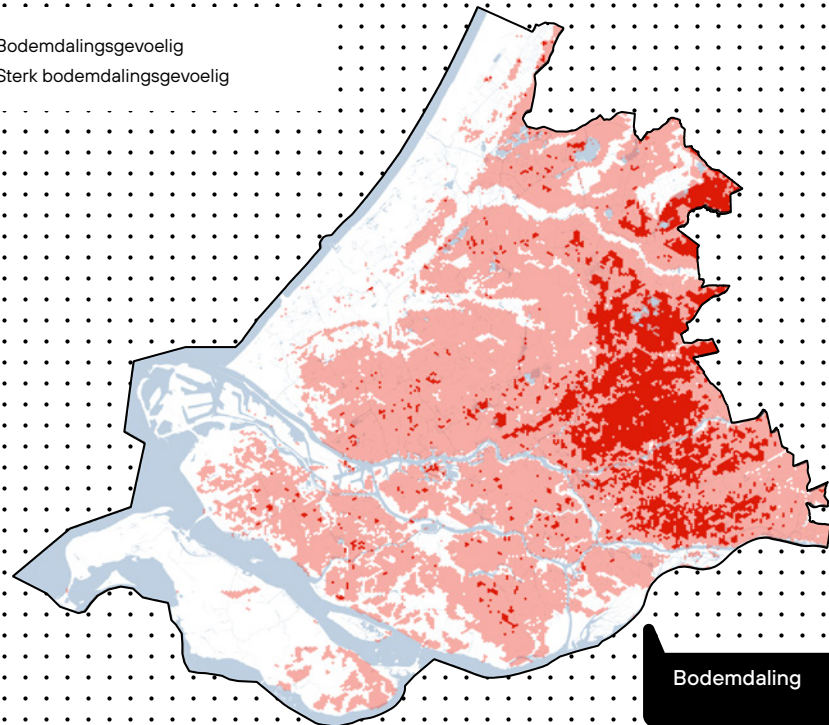
**Door de eiwittransitie
verandert de
landbouw**

GROTER EN STEVIGER

'Nationaal Park Zuid-Holland' is het resultaat van grote veranderingen in het buitengebied van de provincie. Door de eiwit- en landbouwtransitie zijn er grote natuurgebieden ontstaan, met uit de kluiten gewassen verbindingen tussen de natuurgebieden. De nieuwe zilte deltanatuur in het zuiden staat in verbinding met de verwilderde veenweidegebieden in het oosten en noorden van de provincie. De steden zijn sterk beperkt in de mogelijkheden om uit te breiden. Daardoor liggen ze direct aan de wildernis.

Onder deze nieuwe wildernis liggen systeemgrenzen in bodem en water. Het uitgangspunt is om niet tegen processen als verzilting en bodemdaling in te gaan, maar ermee te werken en natuur als oplossing of resultaat in te zetten. Vanuit die gedachte zijn de grootste bodemdalingsgevoelige gebieden, de diepste polders en de meest verzilte gebieden niet meer geschikt voor traditionele akkerbouw of weidebouw. Dat zijn nu de mooiste wetlands van noordwest Europa. Het voedsel komt van andere plekken, zoals de glastuinbouwgebieden, en teelten op bedrijventerreinen in de haven van Rotterdam.

- Bodemdalingsgevoelig
- Sterk bodemdalingsgevoelig

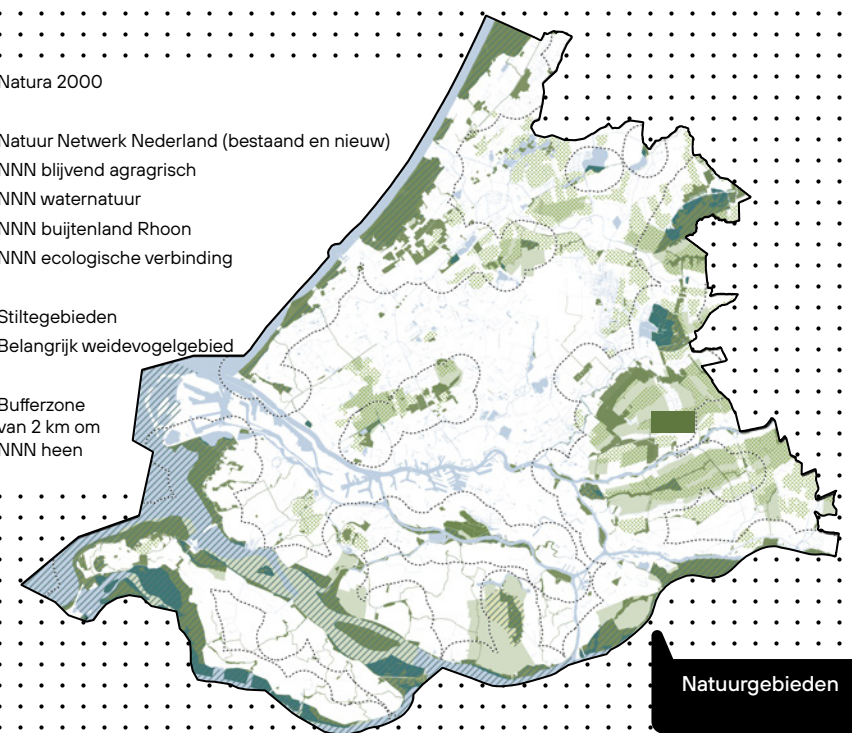

Bron gegevens: Signaleringskaart bodem en ondergrond, bodemdalingsgevoelig, Provincie Zuid-Holland (bewerkt door LOLA Landscape Architects)

- Natura 2000
- Natuur Netwerk Nederland (bestaand en nieuw)
- NNN blijvend agrarisch
- NNN waternatuur
- NNN buitenland Rhooon
- NNN ecologische verbinding

- Stiltegebieden
- Belangrijk weidevogelgebied

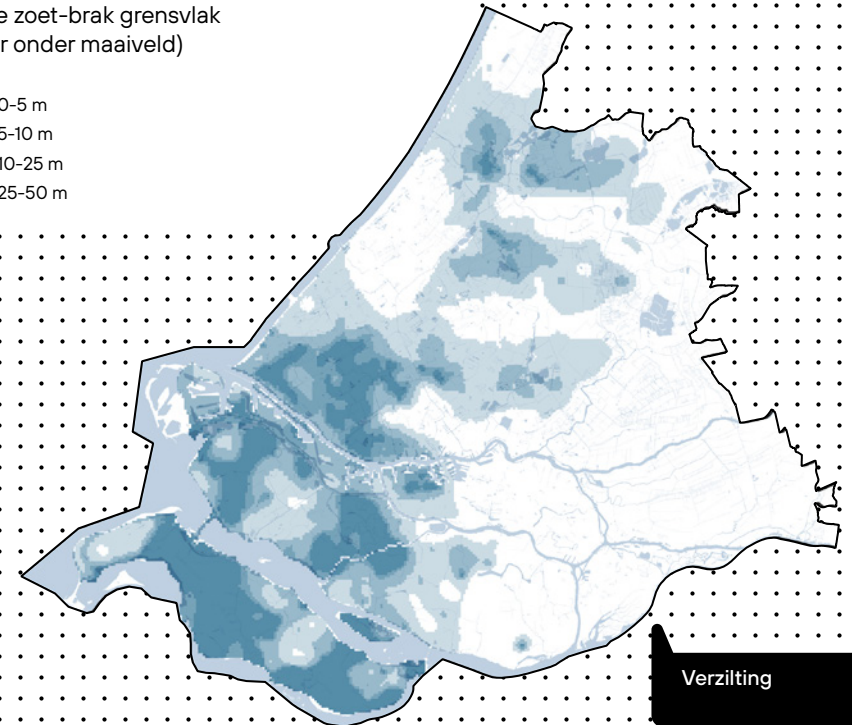
- Bufferzone van 2 km om NNN heen

Bron gegevens: Natuurnetwerk Nederland, Provincie Zuid-Holland (bewerkt door LOLA Landscape Architects)

- Diepte zoet-brak grensvlak (meter onder maaiveld)

- 0-5 m
- 5-10 m
- 10-25 m
- 25-50 m

Bron gegevens: Signaleringskaart Voorraad Drink- en Grondwater, Provincie Zuid-Holland (bewerkt door LOLA Landscape Architects)

Welkom in Nationaal Park Zuid-Holland

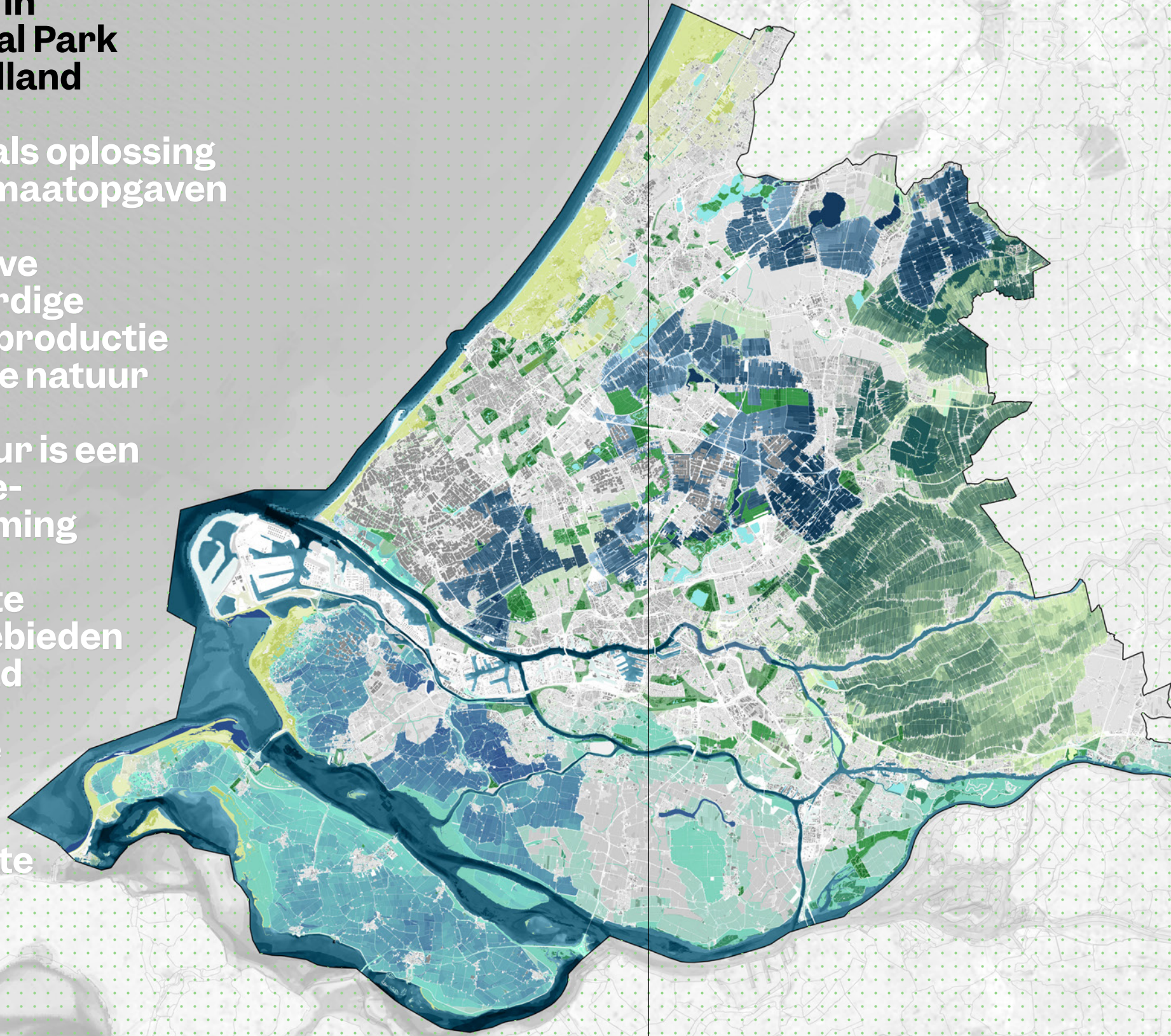
Natuur als oplossing
voor klimaatopgaven

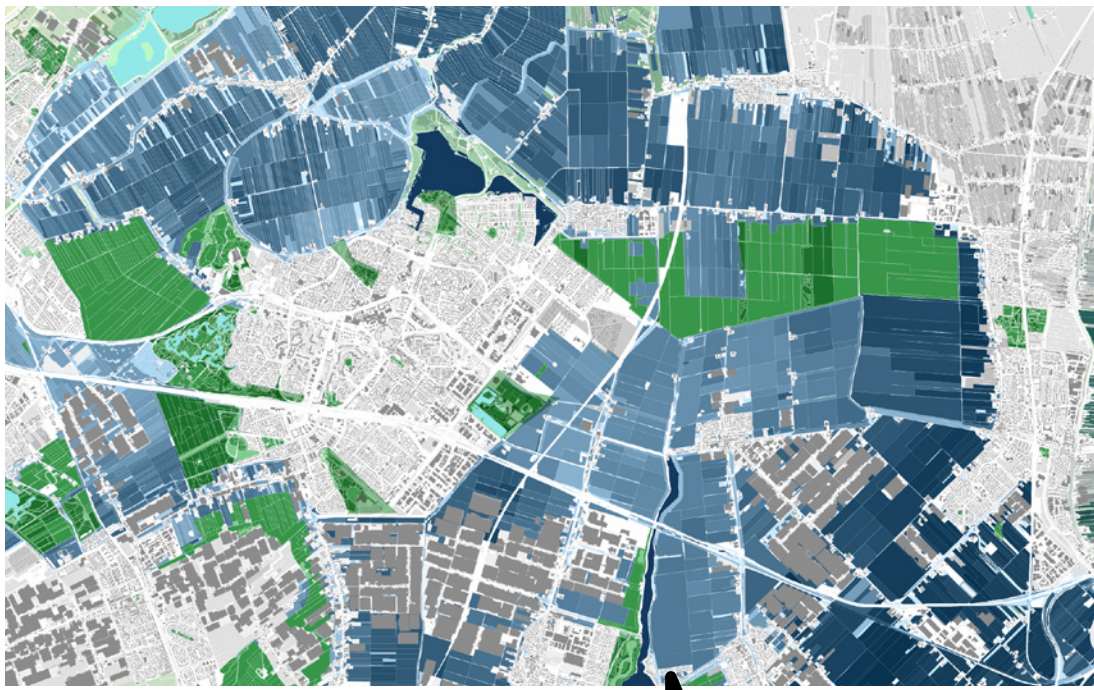
Intensieve
plantaardige
voedselproductie
buiten de natuur

De natuur is een
vakantie-
bestemming

Robuuste
groengebieden
in de stad

Grootse
natuur
rond
compacte
steden

Van droogmakerij naar waterberging: de diepste droogmakerijen worden ingezet voor ons zoetwater.

Droogmakerijen

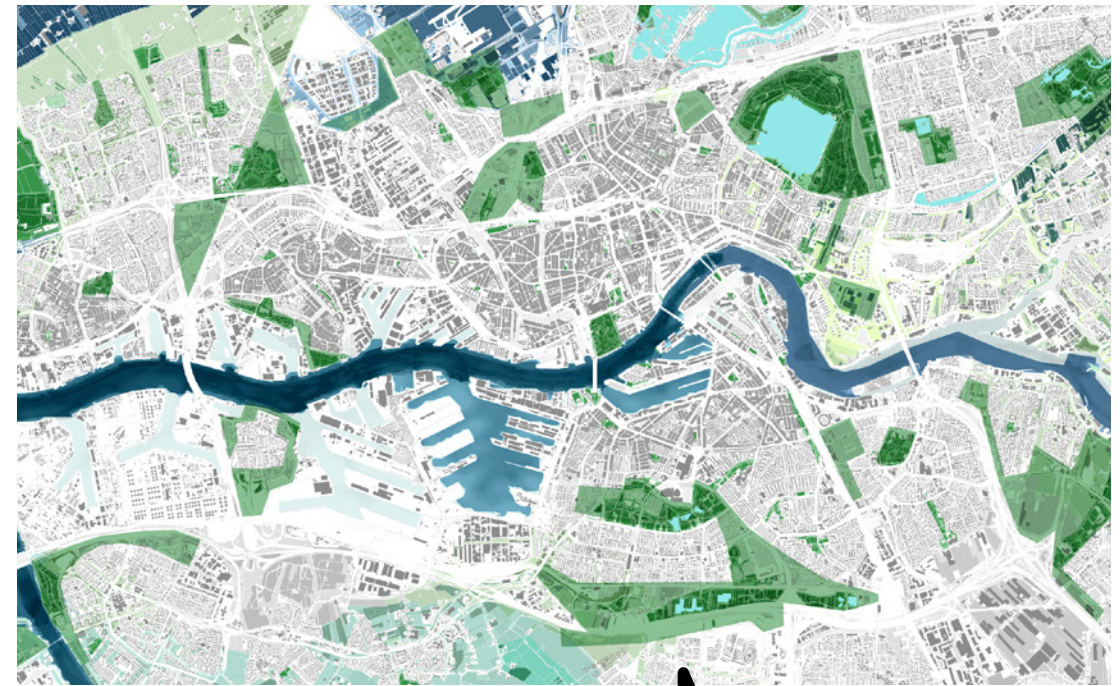
De snelst dalende veenweidegebieden veranderen in uitgestrekte veenmoerassen met veenbossen en natte natuur, in verbinding met de bestaande Natura 2000 gebieden.

Veenpolders

De Zuid-Hollandse eilanden worden unieke zilte landschappen. Door onder andere polders vrij te geven en oude kreek terug te brengen, werkt het landschap met het oorspronkelijke zilt en zout van de natuur.

Rivierengebied

De steden en industriegebieden zijn stevig verdicht, maar grote parken en groot binnenstedelijk water zorgen toch voor voldoende lucht en natuur.

Stadslandschap

Van natuur
vanaf je
voordeur

De natuur is overal! Stel je een Zuid-Holland voor waar de natuur altijd aanwezig is, of je nu in de stad bent, tussen de kassen staat, of ergens op een bedrijventerrein. Op de ene plek zijn het kleine stukjes natuur bij elkaar en aan elkaar, en op de andere plek zijn het grotere gebieden. Het is maar net wat de ruimte toelaat., het is maar net wat de ruimte toe laat. Het begint eigenlijk al bij de voordeur, of eigenlijk al eerder: vanaf het dak van het huis. Natuurlijke daken en groene gevels verbinden het huis met de straat. Vanaf daar zijn er natuurrijke bermten, die in verbinding staan met natuurlijke oevers, die vervolgens weer geschakeld zijn aan moerasgebieden. Zo is Zuid-Holland een groot natuurlijk netwerk geworden.

We leven dus mét de natuur. De natuur heeft net als wij het recht om te bestaan, of het nu in de stad of in de industrie is, of het nu alledaagse natuur is, of hele bijzondere. De natuur heeft ruimte nodig. Ruimte voor de natuur door slim ruimtegebruik en dubbel ruimtegebruik. We hebben de steden onthard en bestaande parken en perken laten verwilderen. We hebben kades veranderd in natuurvriendelijke oevers. Kringloopboeren hebben hun uitgestrekte akker- en weidegebieden omgebouwd naar kleinschalige en gevarieerde teelten, tussen een mozaïek van kleine natuurpercelen.

Het is een hele andere manier van leven, samen met de natuur. Werken en studeren doen we in de natuur. 's Ochtends peddelen we naar ons kantoor in het moeras, of openen we ons huiswerk in het natuurlokaal in het bos. We wonen in de natuur en vangen er vissen voor ons avondeten, plukken bessen en rapen noten voor in de salade. We ontspannen in de natuur: geen Netflix maar Bushcraft is ons favoriete tijdverdrijf geworden. En de natuur? Die vaart er wel bij. Het zijn dan wel geen grote uitgestrekte gebieden, maar toch is in heel Zuid-Holland is de natuur altijd dichtbij, en altijd vol leven.

Dankzij strokenteelt wordt de landbouw natuurlijker

Natuurvriendelijke oevers veranderen harde waterkanten in natuurlijke omlijstingen

Grote bomenlanen en groene bermten verrijken ons dagelijks leven in de stad

Door gespreid wonen in het landschap is natuur overal om ons heen

We maken gebruik van alles wat de natuur ons geeft

Energie en natuur gaan hand in hand

OVERAL

Als een mozaïek strekt de natuur zich in 'Natuur vanaf je voordeur' uit over de provincie. Onderdeel van het mozaïek zijn alle natuurlijke verbindingen, klein en groot, van de voordeur tot in de natuurgebieden. Door vele kleine groenstructuren in de stad en op het platteland aan te vullen en met elkaar te verbinden, neemt de hoeveelheid natuur en de kwaliteit ervan toe. Dat komt de biodiversiteit ten goede.

Door te kijken naar tal van kleinschalige ingrepen in het landschap werken we in 'Natuur vanaf je voordeur' mee met de lokale condities van de bodem en het water. Zo kunnen we extensieve landbouw zoals natte teelten in de veenweides houden en met strokenteelt de kwaliteit van de bodem en het water verhogen en verbeteren. Het landgebruik is een reflectie van de mogelijkheden die de bodem en het water ons bieden. We werken de natuurlijke systemen niet tegen en putten ze niet uit, maar verbeteren deze doordat we dicht bij de natuur staan, ervan afhankelijk zijn en er zorgvuldig mee omgaan.

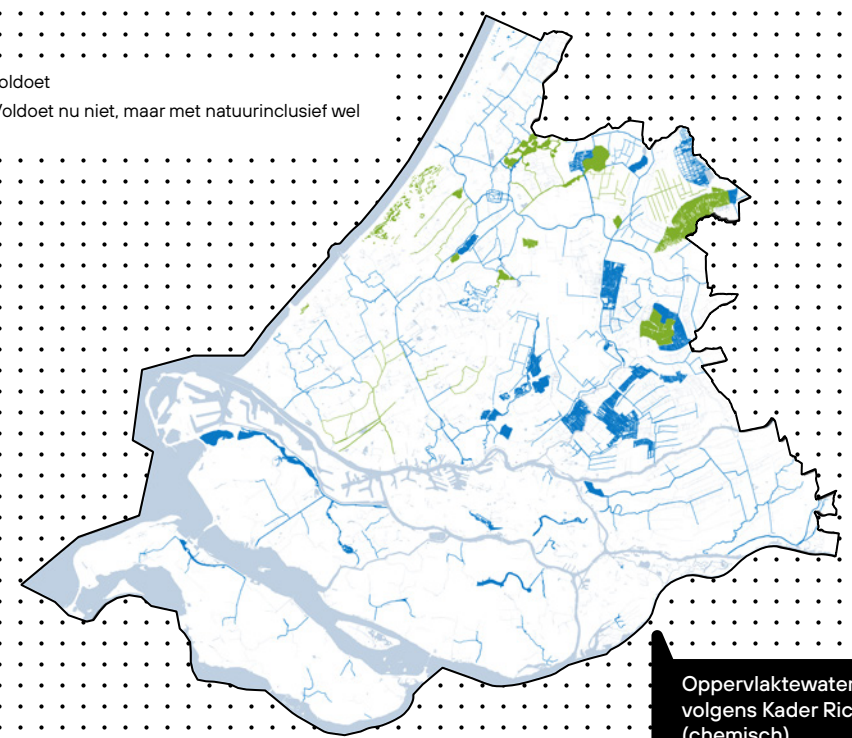
EN VOOR IEDEREEN

Het groen-blaue netwerk

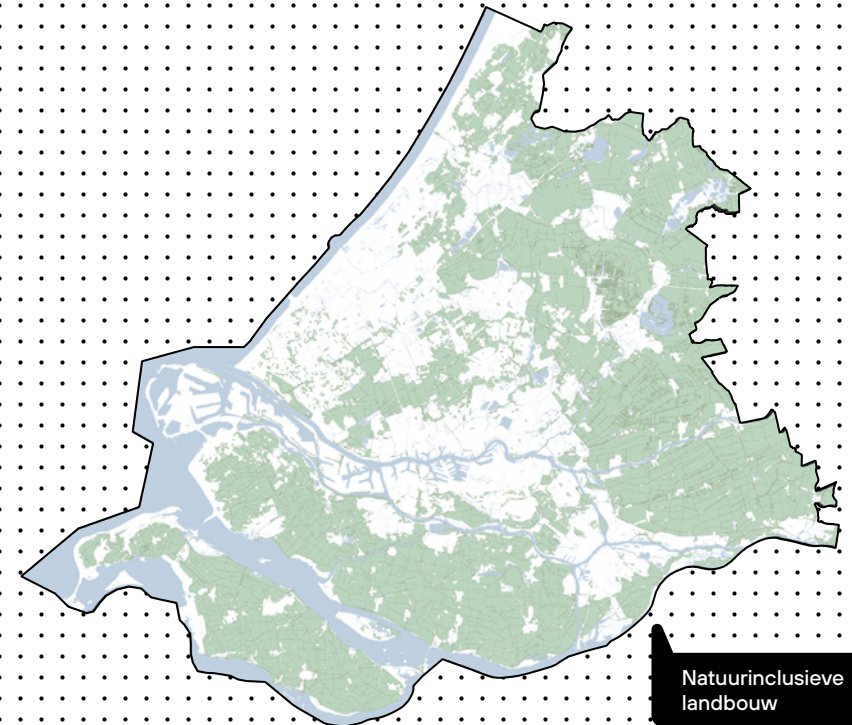
Bron gegevens: Nationaal georegister en dijkkaart
(bewerkt door LOLA Landscape Architects)

■ Voldoet
■ Voldoet nu niet, maar met natuurinclusief wel

Oppervlaktewaterkwaliteit volgens Kader Richtlijn Water (chemisch)

Bron gegevens: KRW Beoordeling 2020, Provincie Zuid-Holland
(bewerkt door LOLA Landscape Architects)

Natuurinclusieve landbouw

Bron gegevens: Nationaal georegister
(bewerkt door LOLA Landscape Architects)

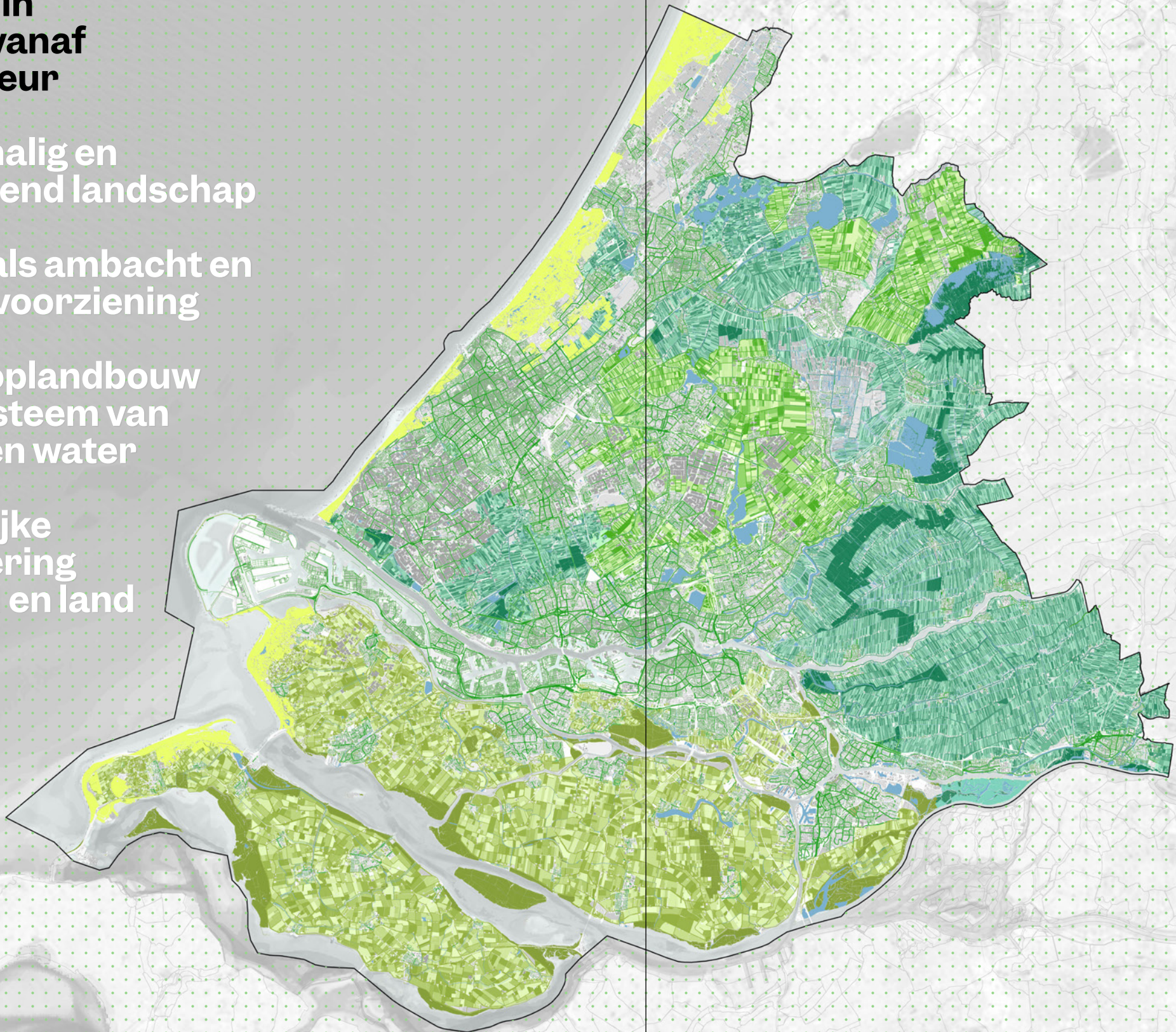
**Welkom in
Natuur vanaf
je voordeur**

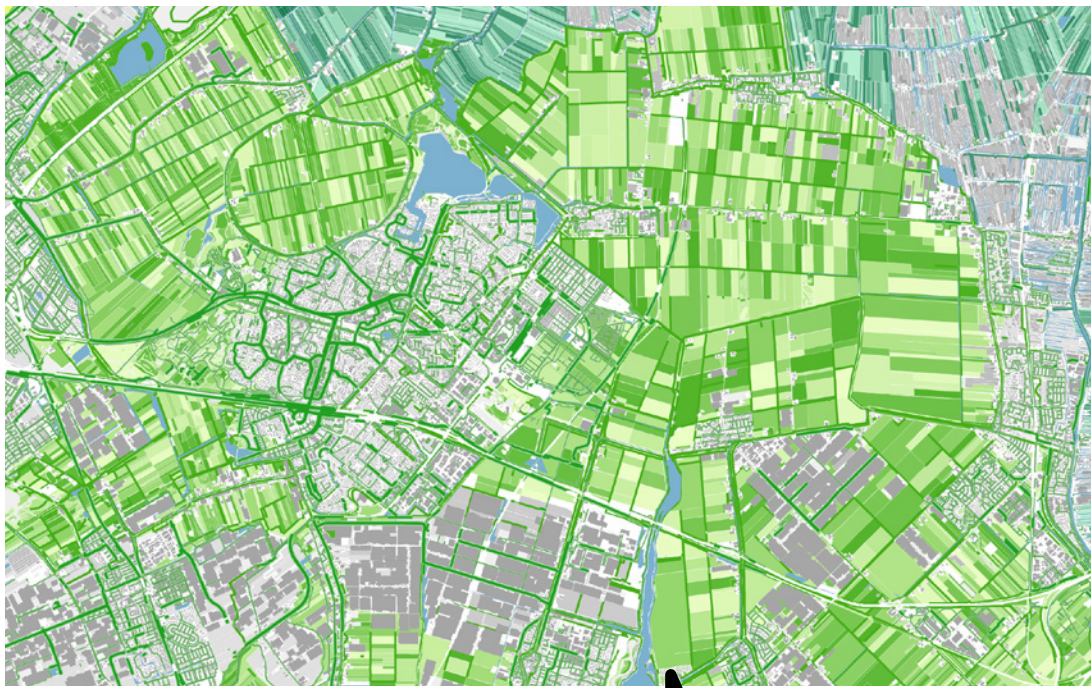
**Kleinschalig en
afwisselend landschap**

**Natuur als ambacht en
voedselvoorziening**

**Kringlooplandbouw
heelt systeem van
bodem en water**

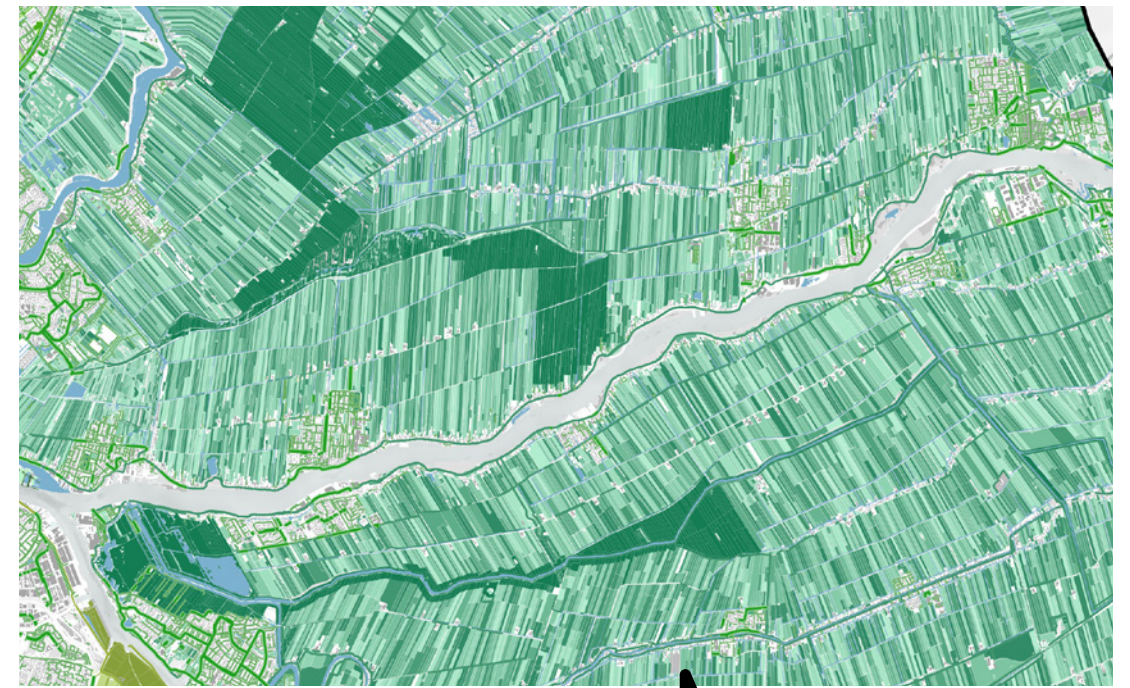
**Natuurlijke
dooradering
van stad en land**

Droogmakerijen

De droogmakerijen krijgen een fijnmazig groenblauw netwerk van dijken, bomenlanen, sloten en akkerranden. De kringlooplandbouw in dat netwerk is kleinschalig en natuurlijk. Gespreid wonen op dijken en langs sloten en vaarten.

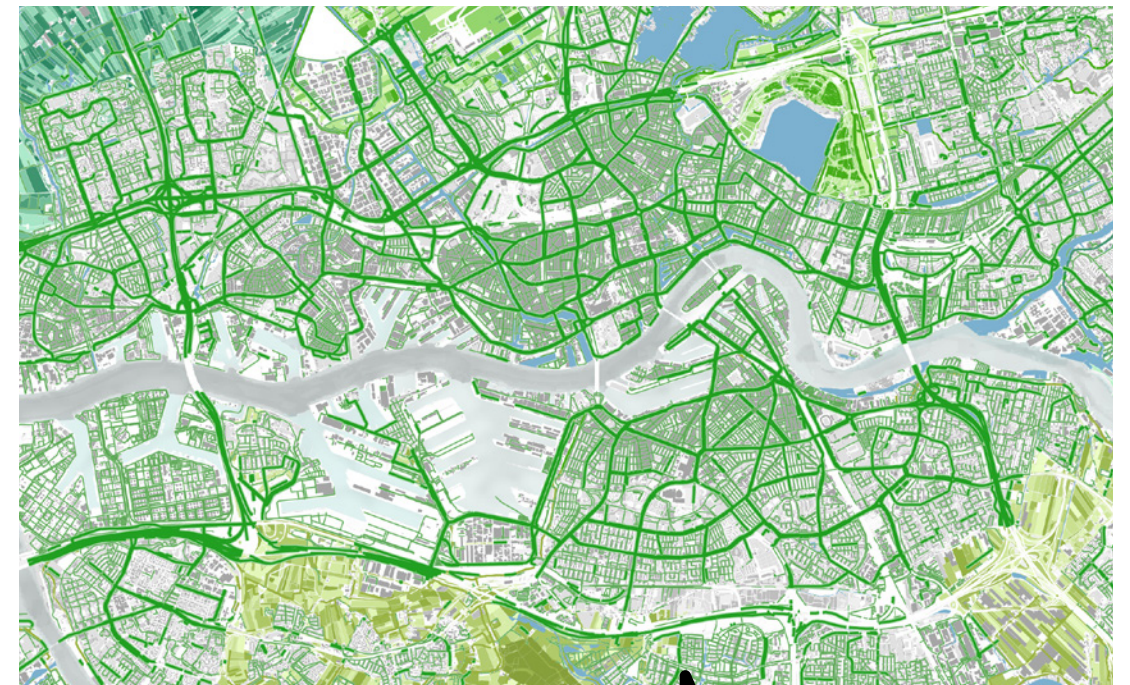
Veenpolders

Door de vele natuurvriendelijke oevers in de veenweidegebieden ontstaat er een enorm groenblauw netwerk. Nieuwe woningen in dicht beplante oevers, alleen te bereiken vanaf het water. Weidebouw is veranderd in paludicultuur, natte teelten van bijvoorbeeld bouwmaterialen.

Rivierengebied

Op de Zuid-Hollandse eilanden wisselen percelen met strokenteelt, woonpercelen en natuurpercelen elkaar af. Lanen en bosschages maken het landschap kleinschaliger en altijd omsloten door groen.

Stadslandschap

Stad en landschap zijn naadloos met elkaar verbonden door het groenblauwe netwerk. Door vergroening langs alle straten en hoofdwegen met bermen, heggen en bomenlanen loopt het groen tot onze voordeur.

Nature

De veerkracht en aanpassingskracht van de natuur is enorm. Eigenlijk hebben we de natuur altijd onderschat. De natuur kan veel meer dan dat we vaak denken. Mits we natuur meenemen in alles wat we doen. Stel je een Zuid-Holland voor waarin de natuur meebeweegt en meegenomen wordt met alle ontwikkelingen, of het nu gaat om woning- en wegenbouw, of om communicatie en technologie. Niet als natuurlijk sausje, maar als wezenlijke natuurlijke voorwaarde. Natuur is de toekomst.

In de toekomst is de natuur in Zuid-Holland in geen enkele woning meer weg te denken. Woningen zijn aan alle kanten voorzien van natuur. De daken zijn natuurlijk gemaakt, of het nu platte of schuine daken zijn. Gevels zijn poreus, vol gaten en kieren waar plantjes en beestjes zich kunnen vestigen. Straten idem dito: de stenen liggen zo uit elkaar dat planten er altijd tussendoor groeien. Hetzelfde geldt voor water- en wegenbouw. Geen mogelijkheid is onbenut gelaten om viaducten om te bouwen naar volwaardige habitats vol nest-, schuil- en fourageermogelijkheden voor welke planten- of diersoort er maar gebruik van wil maken. Alles wat we maken is maximaal bioreceptief.

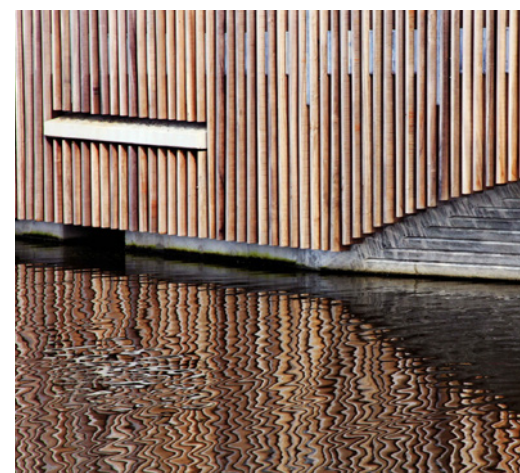
Alles wat we maken, leeft dus. Dat natuurleven is een belangrijke rol in ons mensenleven gaan spelen. Een enkel huis biedt niet alleen onderdak ook aan een enkel gezin, maar ook een gezin egels, merels, mussen, mezen, muggen, wormen en torren. Om over alle honderden kruiden, bloemen, mossen en varens nog maar te zwijgen. We willen weten wát er leeft, waar het leeft en hoeveel er leeft in en rondom onze natuurvriendelijke huizen, loodsen, straten, snelwegen, bruggen en viaducten. Hoe meer hoe beter. Daarom hebben we overal sensoren en camera's ingebouwd. Op onze telefoons houden we bij hoeveel dieren of planten er in een week bij zijn gekomen en dat delen we met de buurt, het bedrijventerrein of met de gemeente. Zijn we wel natuurlijk genoeg? Een goede score wordt beloofd.

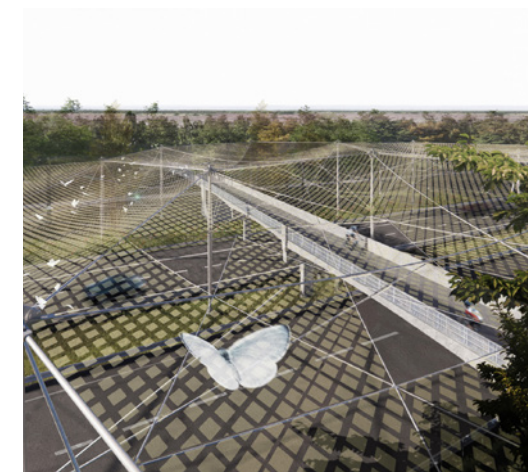
Natuur wordt ook digitaal beleefbaar

Met precisielandbouw steeds nauwkeuriger telen en monitoren

Een brug biedt onderdak aan vleermuizen

Insecten steken veilig de snelweg over en tegelijkertijd wordt er energie opgewekt

Natuurontwikkeling gaat gelijk op met de energietransitie

Gebouwen geven plek aan flora en fauna

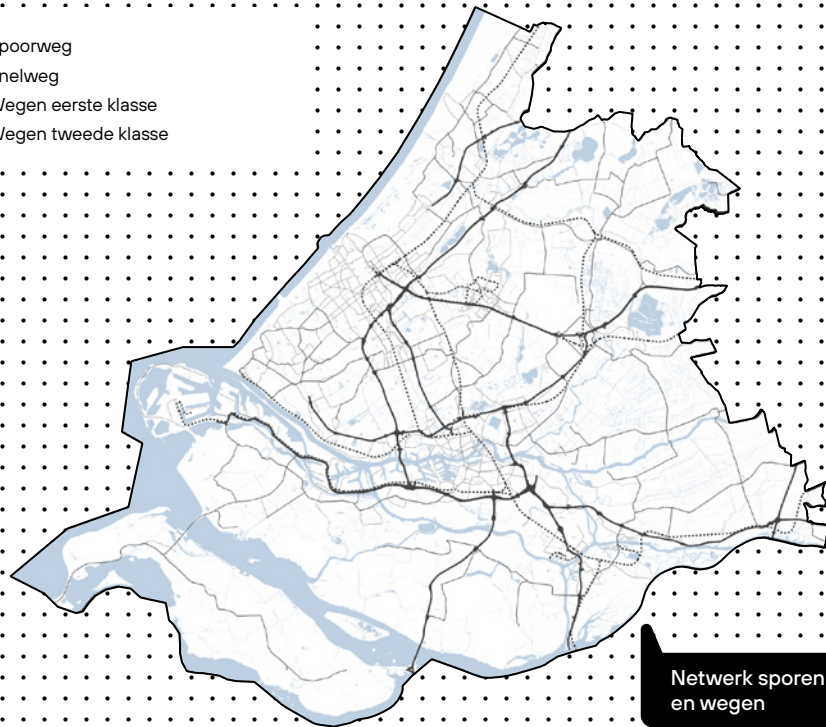
ZELFS

'Nextnature' is gebaseerd op het geloof in technische en culturele vooruitgang. Het gaat ervan uit dat wanneer gebouwen, civiele techniek, spoor- en snelwegen, energiewinning en -transport, 'bioreceptief' maken, we de natuur in stad en buitengebied kunnen versterken. Door alle bestaande en nieuwe constructies bioreceptief te maken en hier ook nieuwe materialen voor te ontwikkelen, geven we flora en fauna de mogelijkheid zich te vestigen in een overvloed aan gaten, kieren, richels, holtes, etc.

De technologische vooruitgang speelt in dit perspectief een rol omdat het ons als mens op een nieuwe manier met de natuur kan verbinden. Met technische innovaties kunnen we veel nauwkeuriger landschappelijke condities monitoren en inzichtelijk maken. Zo kunnen we niet alleen de natuur veel beter beheeren, maar ook mensen bewust maken van de natuur in onze directe leefomgeving. Door dat digitale contact komen mensen meer in contact met de natuur. De natuur speelt daardoor een grotere rol in de maatschappelijke keuzes die we maken.

HIER

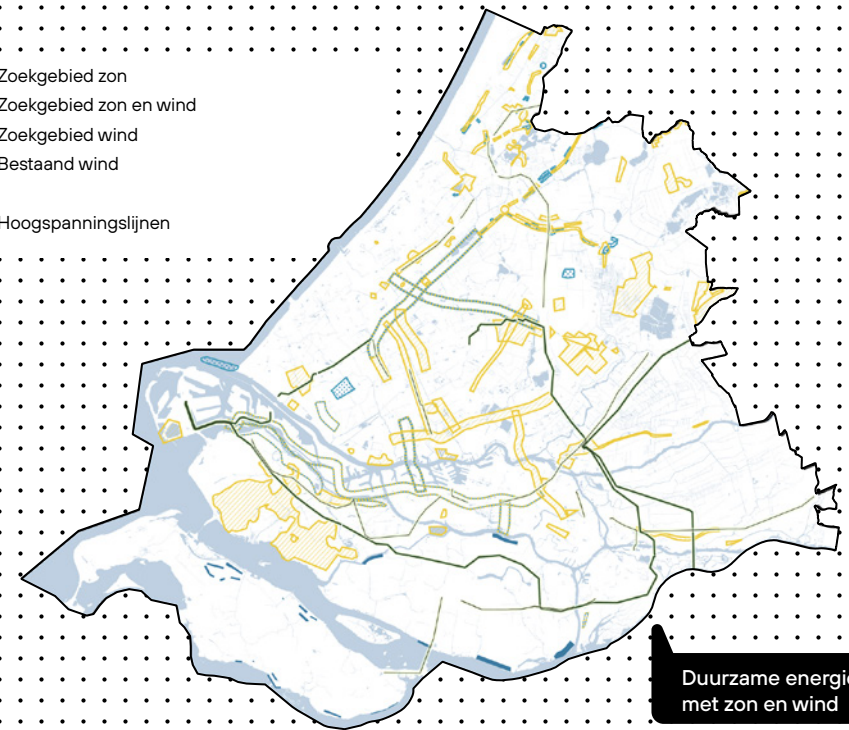
- Spoorweg
- Snelweg
- Wegen eerste klasse
- Wegen tweede klasse

Netwerk sporen en wegen

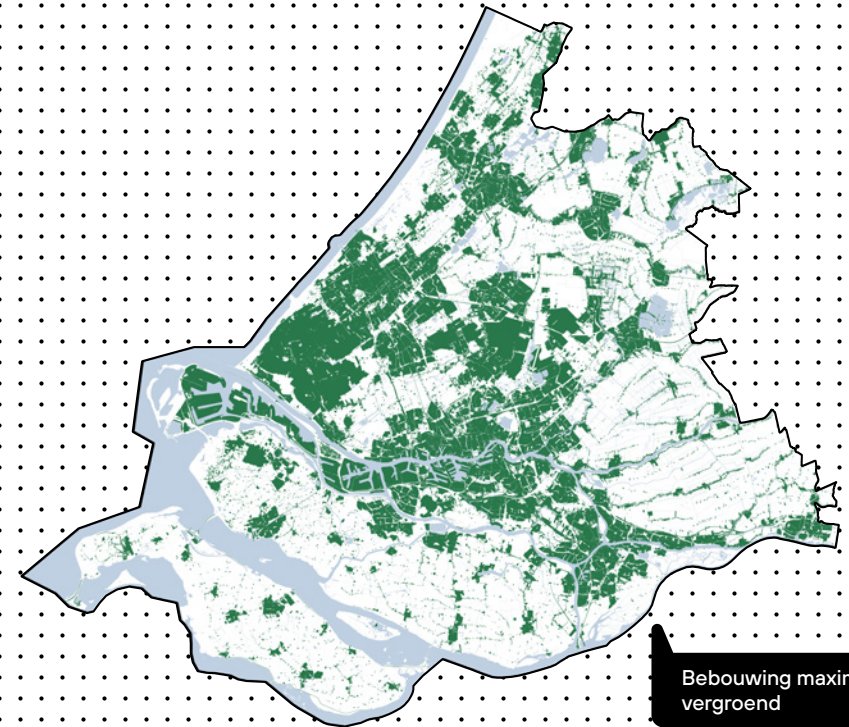
Bron gegevens: Nationaal georegister
(bewerkt door LOLA Landscape Architects)

- Zoekgebied zon
- Zoekgebied zon en wind
- Zoekgebied wind
- Bestaand wind
- Hoogspanningslijnen

Duurzame energie opwekken met zon en wind

Bron gegevens: Provincie Zuid-Holland ()

Bebouwing maximaal vergroend

Bron gegevens: Nationaal georegister
(bewerkt door LOLA Landscape Architects)

NATUUR

Welkom in Next nature

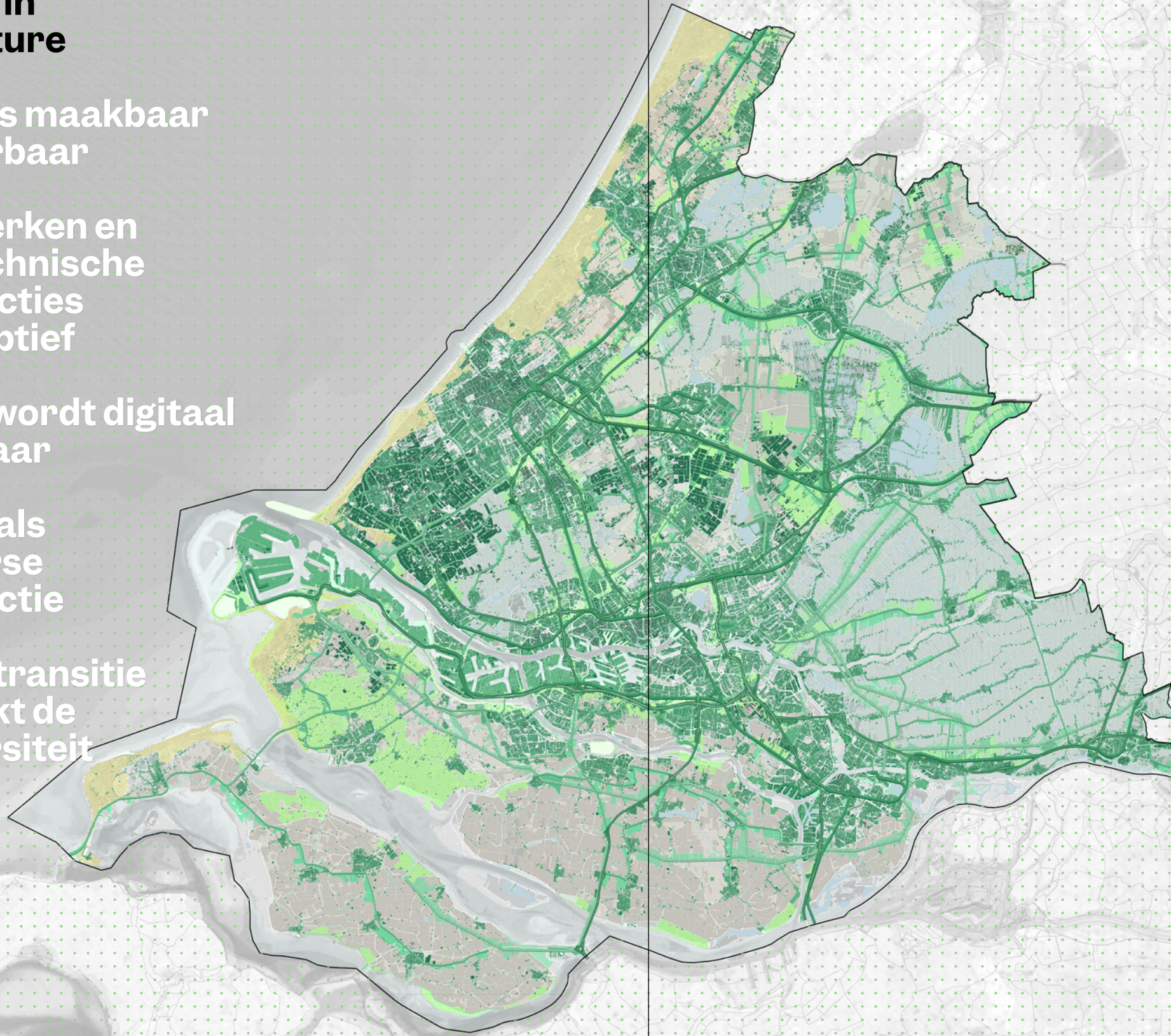
Natuur is maakbaar
en stuurbaar

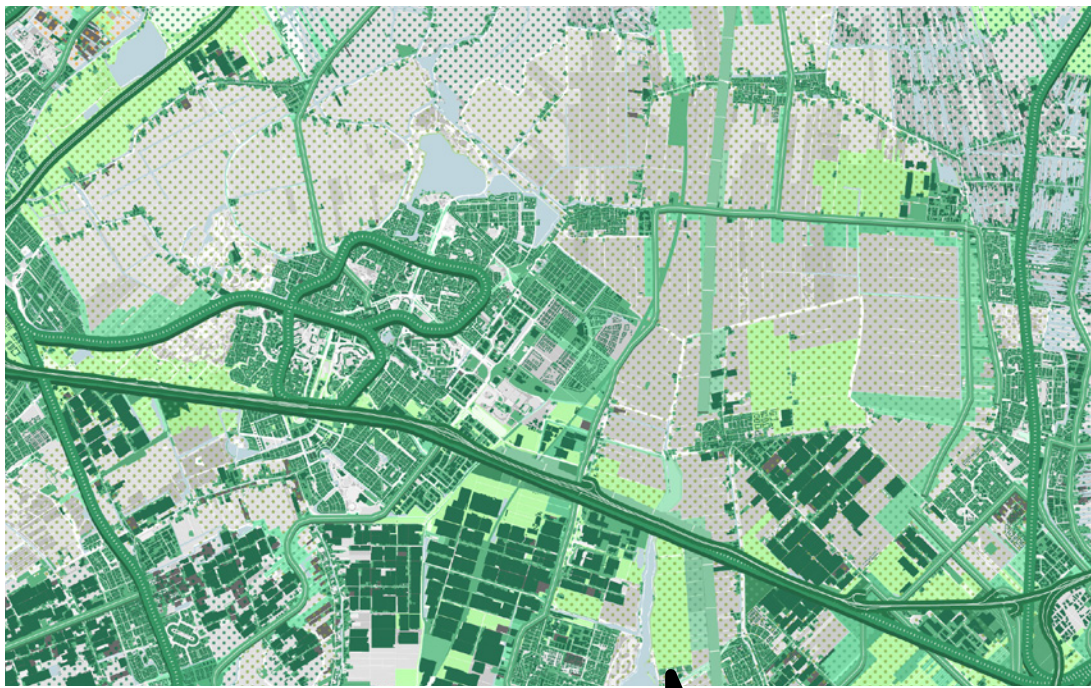
Bouwwerken en
civieltechnische
constructies
bioreceptief

Natuur wordt digitaal
beleefbaar

De stad als
biodiverse
constructie

Energietransitie
versterkt de
biodiversiteit

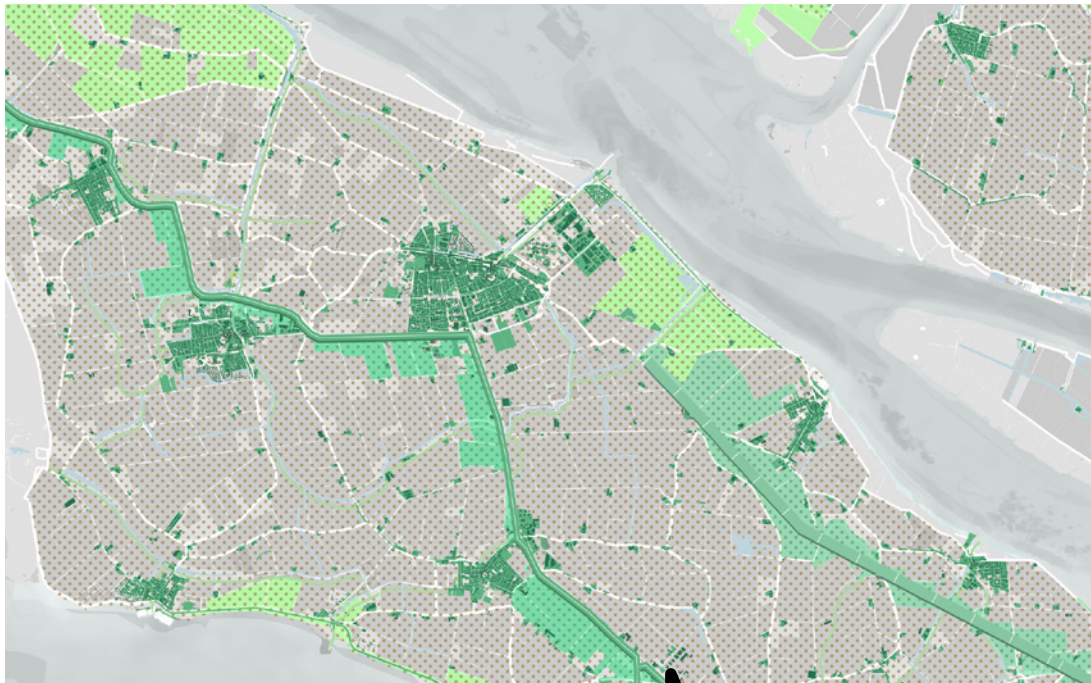
Alle sporen en wegen zijn geen ecologische barrières meer, maar natuurlijke verbindingen. Er wordt alles aan gedaan om bij nieuwe infrastructuur bij te dragen aan de biodiversiteit.

Droogmakerijen

Alle hoogspanningslijnen worden natuurlijke verbindingen door de onderliggende percelen natuurlijk in te richten en te beheren.

Veenpolders

De transitie naar duurzame energie gaat samen met een natuurinclusieve inrichting door zonne-akkers en -daken te combineren met natuurontwikkeling. Alle toekomstige energieparks dragen bij aan de biodiversiteit.

Rivierengebied

Het volledige areaal aan bebouwing, zowel in de stad als op bedrijventerreinen of in het buitengebied, is volledig bioreceptief en alle daken zijn maximaal vergroend.

Stadslandschap

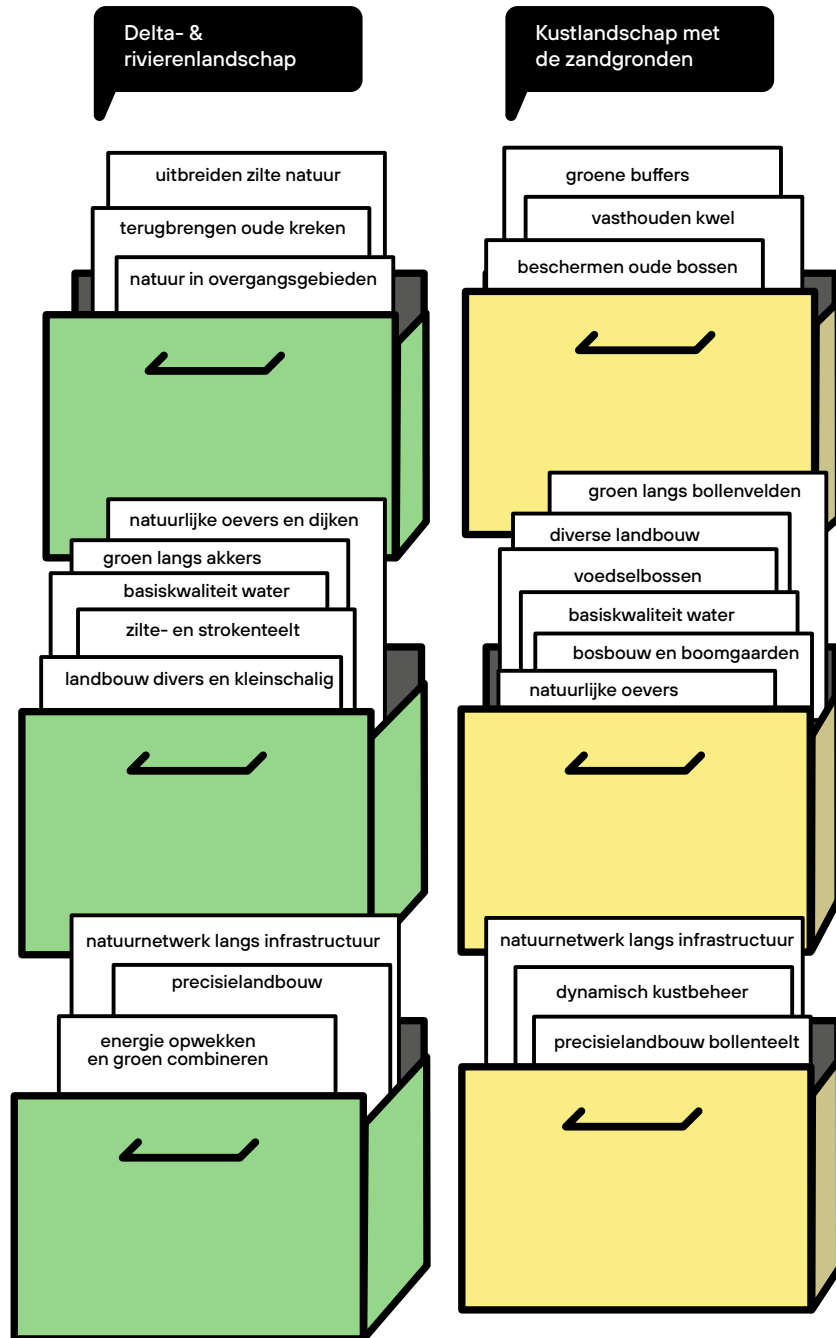
**ALLES
ALS
NATUUR**

Kijk verder, kies kansen

Nationaal
park Zuid-
Holland

Natuur
vanaf je
voordeur

Next
nature

De benadering met drie perspectieven is te koppelen aan diverse landschappen. Dat maakt zichtbaar dat er niet één 'juiste' richting is. De perspectieven laten zien dat de vertaling en toepassing in gebieden op verschillende niveaus kan werken aan de combinatie van biodiversiteit en ontwikkelingen/ transitie-opgaves.

Zo ontstaat er een menukaart van mogelijkheden, die uitnodigt tot dialoog. En die uitdaagt om verder te kijken dan je eigen perspectief. Omdat je dan wellicht oplossingen ziet die minder donkergroen zijn, maar wel sneller te realiseren. Of dat er kansen zijn die met relatief weinig extra inspanning heel veel betekenen voor de biodiversiteit. Deze menukaart is een eerste aanzet, een werkvoorstel.

Wij zijn alvast begonnen!

5 x voorlopers natuurinclusief

Tekst: Arie Lengkeek

De berm komt tot bloei

Lang wat kan en kort wat moet

In 2016 begon projectleider Joost Smits bij de provincie Zuid-Holland met een project om het maai-beheer van de provinciale bermen om te vormen. De Dienst Beheer Infrastructuur (DBI) van de provincie stapte na het aanpassen van het beleid over van traditioneel naar ecologisch bermbeheer. DBI is verantwoordelijk voor het beheer en onderhoud van alle provinciale wegen, met een netwerk van 674 kilometer aan bermen. Bermen vormen een grote kans voor biodiversiteit, maar daarvoor is gericht beheer nodig.

Een rijk ecosysteem vraagt om een schralere bodem, zodat meer verschillende planten een kans krijgen. En hoger gras, dus minder vaak maaien en het maaisel afvoeren. Dat leidt tot meer leefgebied voor (bestuivende) insecten. Ook kunnen de bermen zo een belangrijke bijdrage leveren als verbinding tussen bestaande groengebieden. En ze dragen bij aan natuurlijke plaagbestrijding in de landbouw en een mooiere leefomgeving, wat goed is voor de recreatie.

Stap voor stap is het project 'De berm komt tot bloei' opgezet. Eerst een oefenweg in ieder deel van de provincie en daarna kleinschalig, om vervolgens het

derde jaar het gehele areaal ecologisch te beheren. Op die manier konden de mensen wennen aan het nieuwe beeld en kreeg het projectteam inzicht in de impact op de eigen organisatie en omgeving. *'We leerden van iedere stap, want het vraagt maatwerk voor alle wegen. De goede balans tussen veiligheid en biodiversiteit moest gevonden worden. De beleidsregel "lang wat kan en kort wat moet" heeft hierbij geholpen.'*

Inmiddels worden alle bermen langs de provinciale wegen in Zuid-Holland ecologisch beheerd. Als waterschappen, gemeenten en andere beheerders ook hún bermen ecologisch beheren, dan vergroot dit het ecologisch leefgebied. Dit werd dan ook door de provincie aangemoedigd. De lessen van het eigen omschakelproces bleken ook waardevol voor anderen. Zo zijn meerdere beheerders en uitvoerders bij het project betrokken geraakt.

De volgende stap, volgens Smits? 'Samen verder optrekken met collega beheerders en uitvoerders, en onze eigen bermen in kwaliteit verbeteren door het goed uitvoeren van ecologisch beheer.'

Foto: Wieneke Hofland

Rivier als getijddepark

Zouter
en zoeter
water

Foto: Van der Ven

Een open verbinding tussen rivier en zee, iedere dag twee keer minstens 1,5 meter verschil in het waterpeil, zouter en zoeter water. De delta van de Maas is een droom voor unieke deltanatuur. Het project 'Rivier als Getijddepark' maakt die natuur toegankelijk en ervaarbaar voor mensen. Tegelijk worden de kansen voor getijdennatuur vergroot door harde oevers en begrenzingen te vervangen door geleidelijker overgangen. Dat biedt veel meer ruimte voor planten, vissen en vogels die juist in die overgangen gedijen. Het riet en de waterplanten dragen bij aan een betere waterkwaliteit. Vissen gebruiken de nieuwe natuur als stapstenen richting paaiplaatsen of voor hun migratie stroomopwaarts. Niet alleen de Rotterdamers zijn daarom blij met nieuwe natuur dichtbij huis. Het project wordt gefinancierd door Europa, omdat het bijdraagt aan de kwaliteit van de hele rivier. Partners in

het project zijn, behalve gemeente en waterschappen en groenorganisaties, ook het Wereld Natuur Fonds, en ARK natuurontwikkeling. En het verhaal gaat dat Duitse en Zwitserse hengelsportverenigingen een machtige lobby voerden in Brussel voor dit project.

Gemeente Rotterdam, Wolbert van Dijk landscape / urbanism, Van der Ven, Martens en Van Oord

De Groene Kaap

De gebouwen
zijn als
rotsen

Foto: Ossip van Duivenbode

Hoe vinden planten en dieren hun plek in de nieuwe bouwprojecten? Zeker in de verdichting van de stad is dat een puzzel! Groene daken zijn al langer bekend en worden steeds meer toegepast. Maar hoe zorg je dat zo'n groen dak ook gaat leven? Hoe werkt een bouwblok als berglandschap? Hoe zou je ook als je bovenop een parkeergarage woont, een egel in je achtertuin kunnen tegenkomen? Steeds meer bouwprojecten worden natuurinclusief ontworpen, als een compleet ecosysteem.

Een mooi voorbeeld is 'De Groene Kaap', op Katendrecht. Midden op de pier voorzagen de stedenbouwers van de stad een blok met een industrieel karakter: dicht en stenig. Architect Koos Kok zorgde echter midden in het bouwblok voor een groot, groen hart met binnenhoven. De losse blokken van het project verbond hij met bruggen, waardoor een route ontstond. De opdrachtgever besloot voor de uitvoering daarvan een landschapsbureau en groenbeheerders aan te trekken. Die brachten het natuurinclusieve verhaal van het gebouw ook naar de dieren. Het gebouw heeft niet alleen nestkasten in de gevels en een insectenhotel. De gebouwen zijn

als rotsen, daar kan je iets mee voor vogels en vleermuizen. De binnentuinen, daktuinen en groene gevels zijn goed voor insecten. Steviger beplanting vraagt om meer grond en ruimte om te wortelen: bomen, heesters en struiken vragen de ruimte. Je moet zorgen voor een goede waterafvoer. Dat is allemaal in de constructie en het ontwerp meegenomen. Ook de belegger omarmde dit vanaf het begin, omdat ze zien dat dit identiteit en waarde oplevert.

Bijzonder aan dit project is de slingerende groene route, die van het maaiveld tot het dak doorloopt. Zo is de kans écht aanwezig dat je 's avonds over de stadshavens uitkijkt, terwijl je in de hoek van het dakterras de hoogbouw-egel hoort rondscharrelen.

De Groene Kaap, Katendrecht, (2021): Stebru Transformatie (opdrachtgever), Altera (belegger), bureau MASSA (architect) LOLA Landscape, Bioloop, Delft

Vooruitboeren

Leren
door te
doen

Foto: vooruitboeren

In het voorjaar van 2018 neemt akkerbouwer Cornelis Mosselman op één van de eerste bijeenkomsten van de Voedsel families Zuid-Holland een besluit. Hij gaat omschakelen van reguliere landbouw naar regeneratieve biologische landbouw. Hij neemt afscheid van een systeem van schaalvergroting en bulkproductie, die een aanslag vormen op biodiversiteit en landschap. Afscheid van een systeem dat steeds kleinere marges en grotere bedrijfsrisico's kent. Hij omarmt een landbouwmethode gericht op het versterken van de natuurlijke hulpbronnen, met als belangrijkste kapitaal: een gezonde bodem.

Dat veranderde alles: vrijwel niets kon na deze keuze voor de bodem hetzelfde blijven. Als één van de pioniers in deze transitie kon hij alleen onder het motto 'leren door te doen' de omschakeling maken. Een deel van zijn land verkocht hij, 'om de omslag rigoureuze te kunnen maken en korte termijn keuzes te kunnen inwisselen voor lange termijn keuzes'. Met ieder jaar een groter deel van zijn areaal schakelde Mosselman stapsgewijs over naar strokenteelt. Vanaf permanente

rijpaden worden wisselende gewassen geteeld. Al na twee jaar was duidelijk: het bodemleven is veel rijker. Dat trekt weer meer vogels aan. Een forse toename van het aantal insecten was ook waarneembaar. Maar echt herstel vraagt minstens acht jaar werken. 'We hebben een rigoureuze transitie verricht, die in onze ogen nodig was om het bodemleven weer tot bloei te laten komen. Dit was een uitdaging, want de natuur is complex en soms grillig, maar ons vertrouwen in de God van het leven is niet beschaamd.' Gedreven door dat vertrouwen willen Mosselman en zijn team bijdragen aan de zoektocht naar de transitie die de Nederlandse landbouw in hun ogen zal moeten maken. Ze zien zichzelf als 'R&D-boeren': ze investeren op eigen rekening en risico, en leren door te doen. Die kennis is veel waard, en vraagt een verdienmodel om dat ook weer terug te ploegen.

Cornelis Mosselman / BI-JOVIRA, Ooltgensplaat
www.vooruitboeren.com, www.voedsel families.nl

Singelpark Leiden

Reusachtig
gebaar voor de
biodiversiteit

Beeld: LOLA Landscape Architects

In 2008 richtten Jeroen Maters en Gijsbert van Es met een aantal betrokken Leidenaren het 'Stadslab Leiden' op, een netwerk van Stadmakers die met elkaar Leiden mooier, duurzamer, levendiger willen maken. Al snel groeide dit uit tot een groep van zo'n 1000 vrijwilligers die zich met tal van thema's en plekken in de publieke ruimte bezighielden. Eén van die plekken was de Singel, de 6 kilometer lange ruimte om de historische binnenstad heen, een unieke strook met bijzondere functies: de Hortus Botanicus, de Sterrenwacht, maar ook verstilde en zelfs vergeten plekken.

Op initiatief van het Stadslab Leiden wordt een plan gemaakt voor een aaneengesloten park, met één heldere identiteit: het Singelpark is geboren. De gemeente had al budget vrijgemaakt om in de buitenruimte te investeren. Samen met de bewoners werd de ambitie opgeschroefd: een internationale ontwerpcompetitie werd uitgeschreven voor een unieke opgave. Geselecteerd werden LOLA Landscape Architects en Studio Karst uit Zürich. De gemeente trok een budget uit van € 9,3 miljoen voor

ontwerp, aanleg en beheer, wat later verhoogd werd tot €14 miljoen. De bewoners organiseerden zich in 2012 in de Stichting Vrienden van Het Singelpark, waarmee het eigenaarschap voor het idee en het ontwerpproces- maar ook voor beheer en gebruik breed en maatschappelijk is. In een serie van zestien parkruimtes bepalen bewoners programmering en verzorgen onderhoud en beheer. Het ontwerp maakt een reusachtig gebaar voor de biodiversiteit door alle losse elementen van het Singelpark te verbinden. Als gebruikers en bewoners zijn de dieren en planten even prominent als de menselijke bewoners. Een bijzondere impuls komt vanuit de inzet van de Hortus Botanicus om met kosmopolitische zaden- en plantenmengsels een unieke biotoop te maken die werelds is, en tegelijk specifiek voor het Singelpark in Leiden.

Singelpark Leiden: www.singelpark.nl

4 ateliers: natuurinclusief op locatie

Op vier verschillende locaties in het Zuid-Hollandse landschap hebben we verkend wat 'natuurinclusief' als perspectief daadwerkelijk zou kunnen opleveren voor die plek. Er is gekozen voor locaties die in beweging zijn, waar de urgentie voelbaar is én die ook een verhaal kunnen vertellen dat elders in de provincie aanspreekt en relevant is.

Hoe hebben we het aangepakt?

In de ateliers zijn we samen met experts, betrokken initiatiefnemers en maatschappelijke stakeholders aan de slag gegaan met het begrip Basiskwaliteit Natuur. Aan de hand van iconsoorten zijn we op zoek gegaan naar de randvoorwaarden voor het gebied als 'thuis', als 'kans' en als 'droom' voor die bepaalde iconsoort. Met de kaarten op tafel voerden we al schetsend het gesprek over verlangens, maatregelen en praktische bezwaren. Eerst online, later op bijzondere locaties met inspirerende gastvrouwen en -heren, en een enkele keer op de fiets. Het leverde bijzondere perspectieven op, felle discussies, maar ook verfrissende ideeën. Uit deze bijeenkomsten hebben we vier belangrijke inzichten gehaald over hoe we samen tot een natuurinclusieve inrichting en ontwikkeling ruimte kunnen komen.

Beelden uit de ateliers

Zuidplaspolder

We startten in de Zuidplaspolder. Neerlands diepste droogmakerij, waar de maakbaarheid van het bodem- en watersysteem inmiddels zijn grenzen heeft bereikt. En de polder waar volop wordt gewerkt aan plannen voor de bouw van een nieuw 'Vijfde dorp', als onderdeel van de Zuidelijke Randstad. Hoe kunnen de ontwikkelingen in deze hoogdynamische polder bijdragen aan het vergroten van de biodiversiteit? En wat betekent dat voor het natuurlijk systeem?

Den Haag Zuidwest

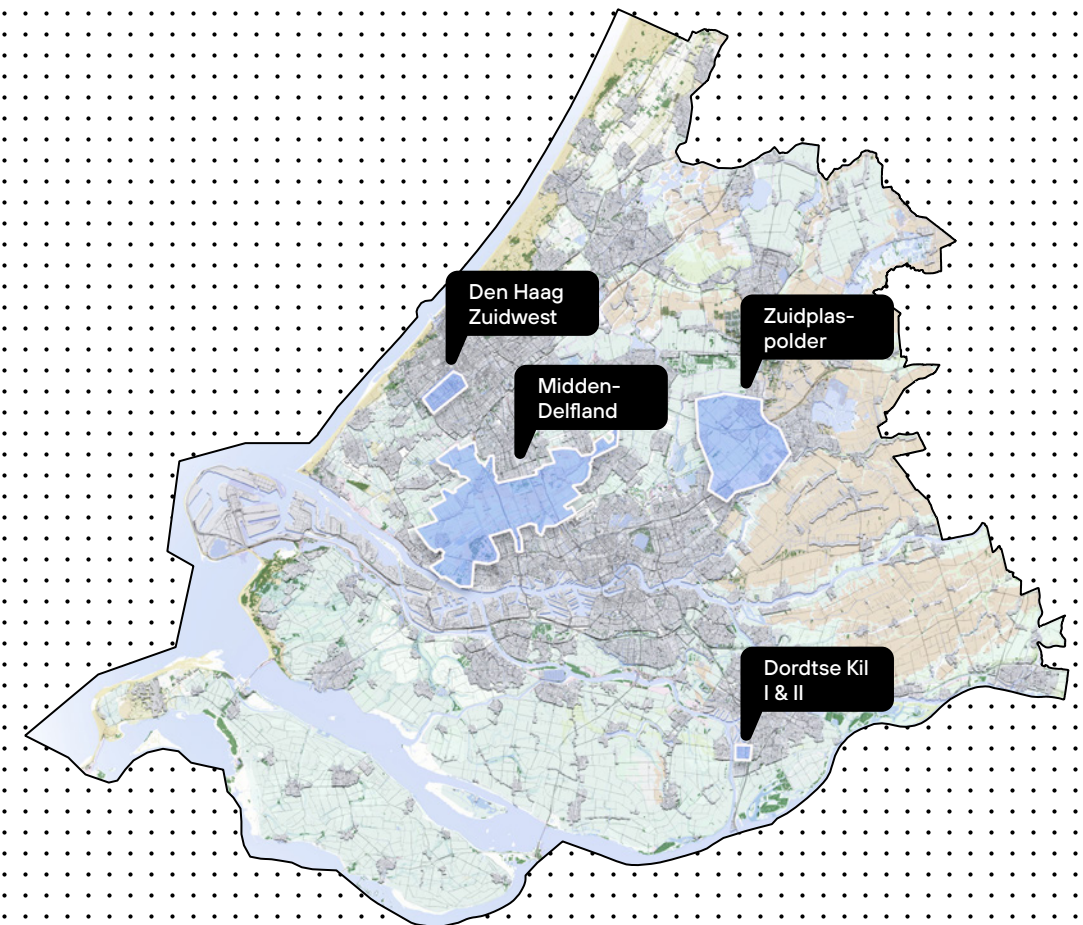
Van de Zuidplaspolder trokken we naar de stad achter de duinen. In Den Haag Zuidwest staan ze aan de vooravond van een grote transformatie. Hoewel het aanwezige groen in grote mate het beeld van deze na-oorlogse wijk bepaalt, heeft het maar beperkte ecologische waarde. De Nota Stadsnatuur geeft voldoende handvatten, maar de uitvoering lukt nog niet. Hoe kan de enorme verdichtingsopgave bijdragen aan meer biodiversiteit? En wat is de betekenis van Den Haag Zuidwest voor het Nationaal Park Hollandse Duinen?

Midden-Delfland

In het Bijzonder Provinciaal Landschap Midden-Delfland staat natuur al hoog op de agenda. De boeren zijn koplopers op het gebied van kringlooplandbouw. Er ligt een visie om de kwaliteiten van het veenweidegebied te behouden en te versterken. Daarnaast wordt er hard gewerkt aan het Uitvoeringsprogramma. Maar is de Basiskwaliteit Natuur in dit bijzondere landschap eigenlijk wel op orde?

Dordtse Kil

We eindigen de serie ateliers op de bedrijven-terreinen op de oevers van de Dordtse Kil. Actief parkmanagement heeft ervoor gezorgd dat er steeds meer aandacht is voor biodiversiteit. Zo worden steeds meer bermen extensief beheerd. Soms schuurt het met de verwachtingen van de ondernemers. Nu de oudste delen Kil I en II worden gerevitaliseerd ligt de vraag voor: Op welke wijze hier uitvoering kan worden gegeven aan de natuurambities?

INZICHT 1

VERANDER

HET PERSPECTIEF

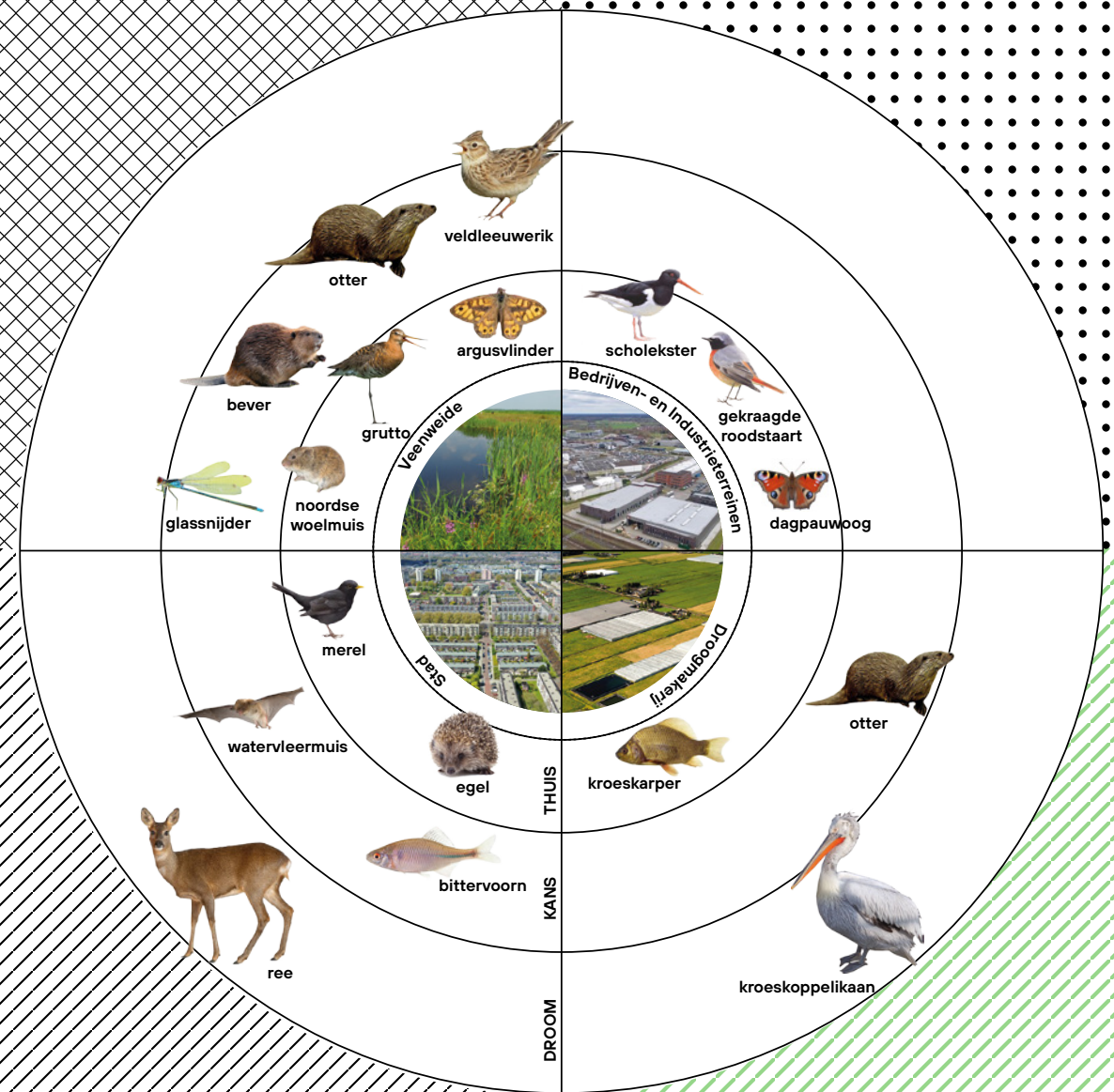
In elk locatieatelier kwam het terug: er speelt al van alles. Van woningbouwopgave tot landbouwtransitie: de kennis, afspraken en onderzoeken die hier mee gepaard gaan lijken moeilijk om te buigen naar een natuurinclusieve toekomst.

Kantel daarom het perspectief! Bekijk de locatie vanuit de ogen van een grutto, een egel of een bittervoorn. Welke condities hebben zij nodig? Daarmee wordt meteen duidelijk wat er goed gaat en waar het beter kan. En wat er dus nodig is aan ingrepen om de kwaliteit van het landschap te verbeteren, zodat de Basiskwaliteit Natuur op orde is.

Bepaal samen met een ecooloog wat de algemene, kenmerkende plant- en diersoorten zijn van een bepaalde locatie. Zet in op Basiskwaliteit Natuur, maar kijk ook naar de kansen op lange termijn én durf te dromen. De gekozen iconsoorten staan niet op zich, maar representeren een groter ecologisch samenspel. In de ateliers heeft dit onderscheid tussen thuis, kans en droom geleid tot een scala van ingrepen als eerste aanzet tot een natuurinclusief Zuid-Holland.

Natuurinclusiviteit wordt met de aanpak van thuis-, kans- en droomsoorten tastbaar voor alle deelnemers. En omdat het over de beste condities voor diersoorten gaat, kan iedereen ermee aan de slag. Deze manier van werken slaat een brug tussen ecologen, ontwikkelaars, ontwerpers, beheerders en de gebruikers van het gebied.

EN JE ZIET DIRECT WAT NODIG IS

Voor elk type landschap dat met de locatie ateliers onderzocht werd, werden andere gebiedsspecifieke iconsoorten gekozen. Op een bedrijventerrein liggen immers kansen voor andere habitats dan in een veenweidegebied, een droogmakerij, of een stad. Het gebied werd vervolgens bekeken door de ogen van de iconsoorten.

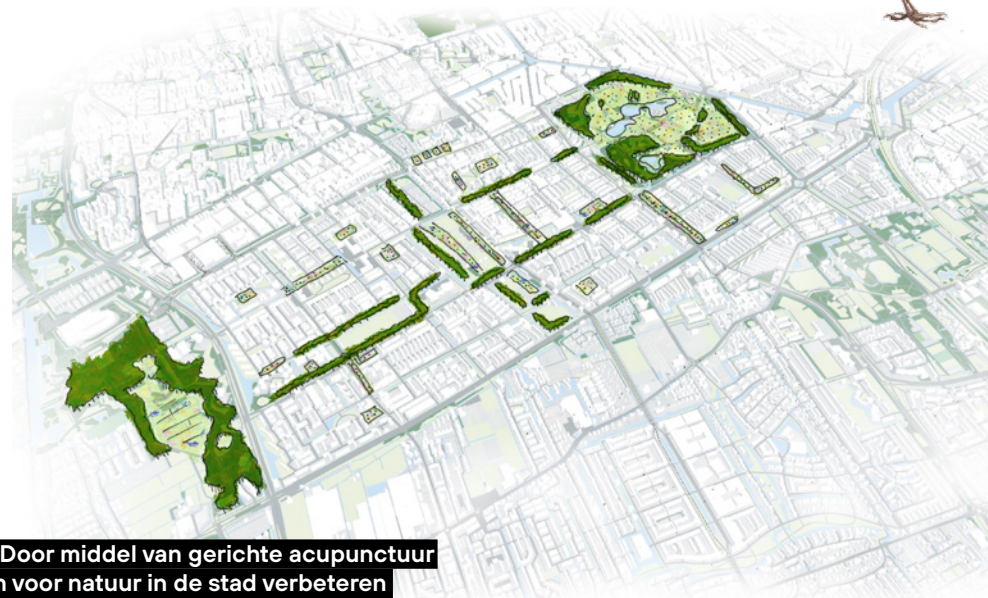
een thuis, een kans, ...een droom

Denken vanuit het perspectief van een icoonsoort biedt een andere kijk op de locatie. Het geeft inzicht in wat nodig is om het leefgebied op orde te krijgen. Toch zijn de perspectieven 'thuis', 'kans' en 'droom' niet voor iedere locatie even relevant. In het atelier Dordtse Kil volstond het thuisperspectief omdat hier op een heldere manier al heel veel mee te winnen is. In de Zuidplaspolder en Midden-Delfland leidde het droombeeld tot de nodige discussie: moeten we op eerdere keuzes terugkomen om bij deze droom uit te kunnen komen? In Den Haag Zuidwest werden de icoonsoorten met veel enthousiasme omarmd, wat leidde tot drie verschillende scenario's voor de wijk.

Een thuis voor de egel en de merel

De egel en de merel zijn typische stadsoorten. Toch staat hun voortbestaan onder druk. Om het leefgebied van deze soorten te verbeteren is een flinke kwaliteitsimpuls nodig. Zoals het vergroten van de variatie en gelaagdheid in beplanting, zowel in de parken en plantsoenen als in de vele binnentuinen. Tegelijkertijd staat het toevoegen van meer struiken en struweel op gespannen voet met sociale veiligheid (enge bosjes!) en leefbaarheid (rotzooiplekken! rattenoverlast!). Vergroten van de biodiversiteit begint daarom met vergroten van de verbondenheid tussen bewoners en natuur.

'Vergroten van de biodiversiteit begint met vergroten van de verbondenheid tussen bewoners en natuur.'

Thuis: Door middel van gerichte acupunctuur kansen voor natuur in de stad verbeteren

Kans: Door middel van verbindingen en fijnmazig netwerk kansen voor natuur verbeteren

Een kans voor de bittervoorn en watervleermuis

De bittervoorn en watervleermuis hebben veel baat bij het herstellen en versterken van het groen-blauwe netwerk van de wijk, de basis onder het Ruimtelijk Raamwerk uit de structuurvisie. Ruimtelijk betekent dit het realiseren van verbindingen en het opheffen van barrières. Denk hierbij aan de kansen voor een schoon, aaneengesloten watersysteem. In het atelier werd zichtbaar, hoe de verdeling tussen gemeente en waterschap ertoe leidt dat de waterkwaliteit in de wijk een blinde vlek is. De natuurinclusieve kansen beginnen bij samenwerking, omdat natuurlijke systemen óók niet ophouden bij de grenzen van een gebied.

Een droom voor de ree

Of de ree de gedroomde icoonsoort is voor Den Haag Zuidwest is de vraag. Het dier vraagt een flinke areaal vergroting, grote robuuste verbindingen met omliggende gebieden, maar ook afwezigheid van de mens. De stad als ecologische stapsteen. Het perspectief dwingt tot veel radicalere keuzes en grote gebaren, maar is daarmee niet onrealistisch. Wel wijkt het sterk af van de planvorming tot nu toe. Het is een radicale uitwerking van het idee dat ook het stedelijk gebied van Den Haag integraal onderdeel is van het Nationaal Park Hollandse Duinen. Een Nationaal Park 'nieuwe stijl': natuurinclusief.

Droom: Door middel van grote, ruimtevrugnende natuuringrepen kansen voor natuur verbeteren

INZICHT 2

SCHEP DE JUISTE CONDITIES, DAN VOLGT DE NATUUR BESLIST

Door de ogen van een kroeskarper wordt plots duidelijk dat er in de vele tochten van de Zuidplaspolder nog veel te winnen is. Zo kan de aanleg van natuurvriendelijke oevers bijdragen aan meer plantenrijke onderwaterstructuren, die op hun beurt weer paaiplekken, voedsel en schuilmogelijkheden bieden. Daarnaast moet er ook naar het grotere systeem worden gekeken. In een natuurinclusieve toekomst zijn het bodem- en watersysteem leidend voor ontwikkelingen. Welke mogelijkheden bieden deze? En hoe sluit het gebied aan op zijn omgeving? Allemaal randvoorwaarden voor een goed functionerend habitat.

Dit geldt niet alleen voor het buitengebied, ook de stad vormt een eigen landschap met bijpassende soorten. Tuinen, daken, spleten en kieren vormen een uniek leefgebied

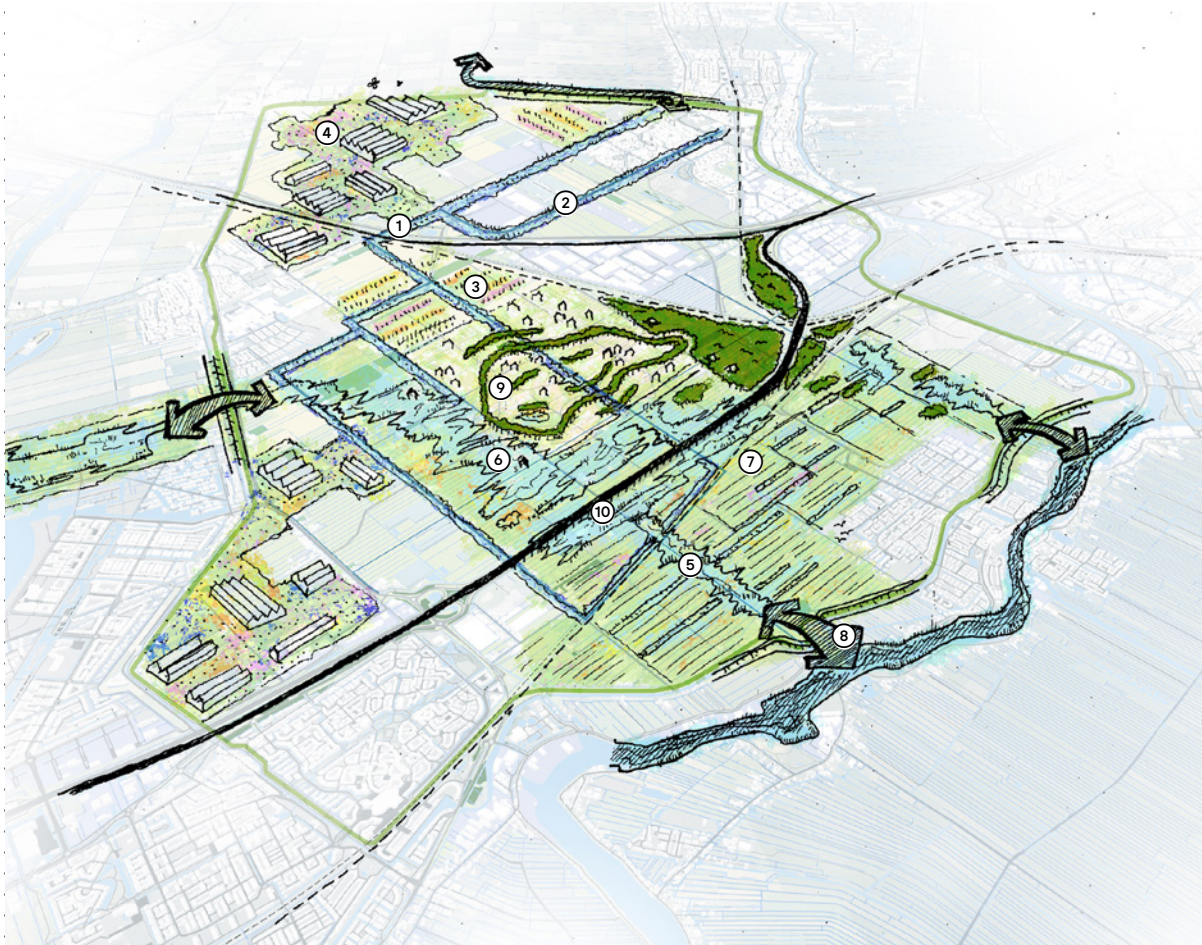
voor allerlei planten en dieren. Zo zagen we dat de bovenleiding van het spoor een prima plek is voor de Rotterdamse ooievaar om er een nest te bouwen. Maar ook in de stad heeft het ophangen van een nestkastje – bij gebrek aan bovenleidingen – geen zin zonder de aanwezigheid van voedsel en schuilplaatsen.

Wat vraagt het om dieren als mede-stadsbewoners te hebben? Ecologen gebruiken daarvoor de zes V's als een handige vuistregel. Voedsel, veiligheid, verblijven, variatie, verbindingen en voortplanting. Als daarin is voorzien, volgen de dieren snel genoeg.

Inkoppelen die kansen!

Met de iconsoorten aan de hand werd in de Zuidplaspolder al snel duidelijk dat er een grote kans ligt. De eerste stap richting Basiskwaliteit Natuur in de Zuidplaspolder begint met het verbeteren van het watersysteem. De maatregelen richten zich onder andere op de kwaliteit van het water en het toelaten van meer peildynamiek. Kansen liggen er voor het verbinden van natte natuurparels en de transitie naar een meer natuurinclusieve landbouw, zoals in de Groene Schakel uit het Masterplan Middengebied. Die omslag is alleen mogelijk samen met de boeren en bewoners van het gebied en vraagt om een natuurinclusieve gemeenschapszin.

1. Zorg voor schoon, visrijk water

2. Maak natuurvriendelijke oevers

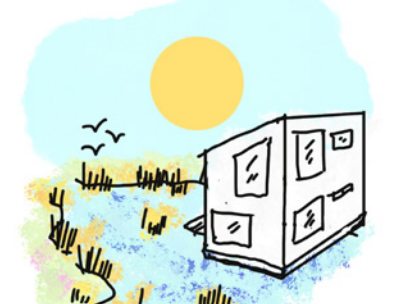
3. Werk met voor strokenteelt

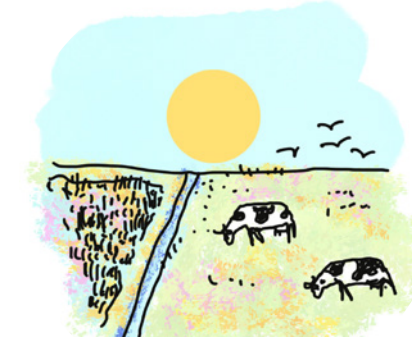
4. Gebruik biobestrijding rond kassen

5. Zorg voor meer peildynamiek

6. De woning is te gast in het landschap

7. Bouw aan extensieve veeteelt en natte teelten

8. Verbind gebieden: de droogmakerij en de omgeving

9. Bouw aan een natuurinclusieve gemeenschap

10. Geen barrières

‘De omslag is alleen mogelijk samen met de boeren en bewoners van het gebied en vraagt om een natuurinclusieve gemeenschapszin...’

de wereld op z'n kop

In de droom voor de Zuidplaspolder werd een perspectief geschetst waarin bodem en water leidend zijn, en grootschalige wetlands het bedje spreiden voor de terugkeer van de kroeskoppelikaan als icoonsoort. Meebewegen met het water leidt tot een robuust wetland, als onderdeel van het Nederlandse benedenrivierengebied, waarin ook op allerlei nieuwe manieren gewoond, gewerkt en gerecreëerd wordt. Een droombeeld voor de kroeskoppelikaan, maar het staat op gespannen voet met de huidige plannen.

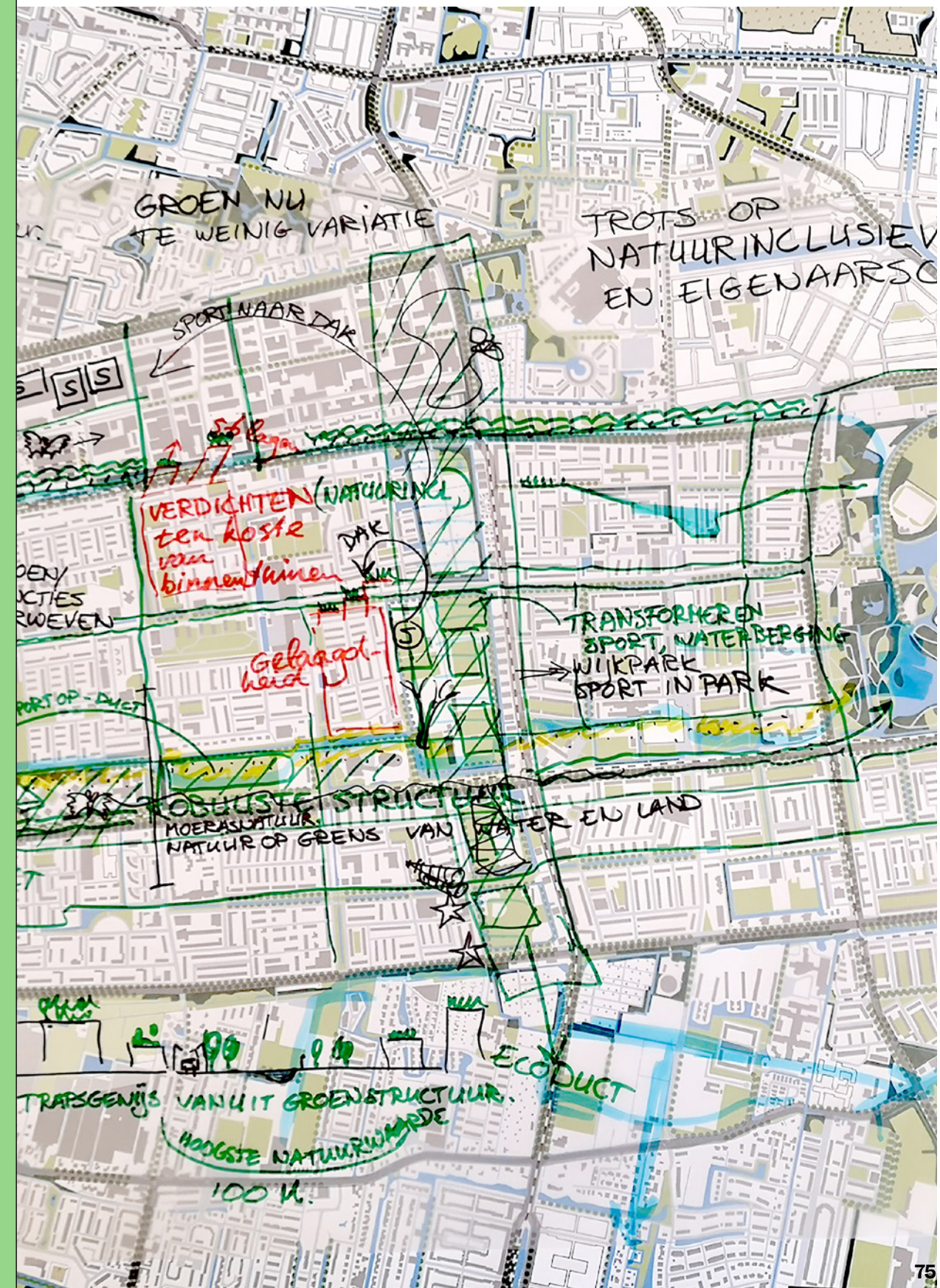

INZICHT 3

Hoe groot kan je dromen? Hoe snel kan je beginnen? Met de 'droom-soort' op tafel ontstaan grootse ideeën, van een ecoduct in de stad tot moeraspolders. Een droom kan helpen om los te komen van de bestaande kaders en bovendien een grote stip op de horizon te plaatsen: 'hier willen we naartoe!'.

Dit neemt niet weg dat deze dromen ook frictie teweegbrengen. In de locatieateliers kon niet iedereen zich direct vinden in een radicale landbouwmogelijkheid van koe naar lisdodde, net als dat niet iedereen zich kon vinden in een behoudend beeld van wat het landschap in de toekomst moet zijn. Deze frictie is niet erg, zelfs belangrijk om gezamenlijk tot consensus en visie over de toekomst te komen. Maar het moet het denken over natuurinclusieve maatregelen niet blokkeren. Wat zijn ondanks de verschillen, maatregelen die we nu al kunnen en willen nemen?

In de ateliers werd enerzijds groot gedacht, maar ook gezocht naar heldere en directe mogelijkheden. Zoals de kruiden- en bloemrijke bermen op de Dordtse Kil, die naast meer biodiversiteit ook nog eens een prachtig beeld opleveren. Ze maken een wereld van verschil en vinden overal navolging. Naast het nadenken over een toekomstbeeld, zijn het zetten van deze eerste stappen essentieel in het komen tot een natuurinclusieve provincie in 2050. Dus denk na over de toekomst, discussieer, beargumenteer, maar begin in de tussentijd ook al met het inzaaien van die bloemrijke bermen en het aanleggen van natuurvriendelijke oevers.

**GROOTS
DENKEN,
KLEIN
BEGINNEN**

Begin direct

In de vier ateliers kwam een breed scala aan relatief eenvoudige ingrepen naar voren. De ingrepen liggen soms zo voor de hand, dat het bijna overbodig lijkt om ze te formuleren. Toch is niets minder waar. Schoon water is, helaas, vaak niet aanwezig. Groenstructuren zijn, helaas, vaak nog niet biodivers. Deze kleine ingrepen uitvoeren zou al een wereld van verschil maken! Dus waar wachten we op, begin direct!

Grinddaken of vegetatie voor broedgebied vogels

Zorg voor schoon, visrijk water

Waterberging en waterkwaliteit verbeteren

Bestaand groen biodiverser

Verbeteren van waterkwaliteit

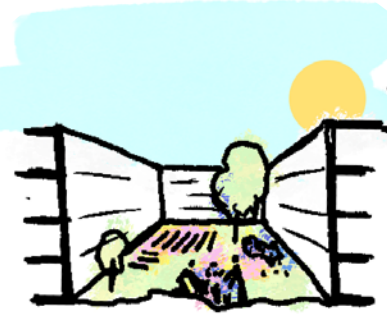
Zorg voor een netwerk van bloemrijke oevers en randen

Geen barrières

Maak natuurvriendelijke oevers

Klimaatadaptieve binnentuin, bewoner en natuur verbonden

Van binnentuin tot stadspark, groen verbonden met elkaar

Nieuwe natuurinclusieve straatprofielen

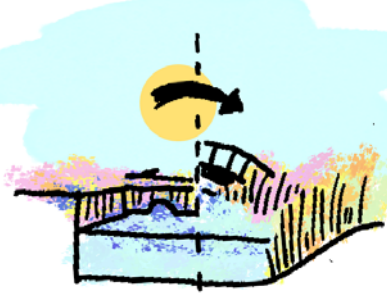
Zorg voor schoon water

Bestaande groenstructuur biodiverser maken

Van binnentuin tot stadspark, groen verbonden met elkaar

Watersysteem verbeteren, duikers worden bruggen, natuurvriendelijke oevers

Gebruik biobestrijding rondom kassen

Beter verbinden bestaande natuurstructuren

Groene afscheidingen, gevels en daken

Zorg voor meer peildynamiek

kijk nog verder

Is het Midden-Delfland 'klaar' als het eruit ziet als een idyllisch landschap, waar recreatie, landbouw en landschap in een fijne balans zijn? Of missen we dan opgaves en natuurwinst? Wat we hier zien is de spanning tussen droom en de vigerende plannen in het Midden-Delfland. De Gebiedstafel heeft met haar gedeelde visie voor het Midden-Delfland een geweldig resultaat neergezet. Natuur, recreatie en landbouw worden hierin integraal en als gebied samen opgepakt. De boeren zijn voorlopers als het gaat om kringlooplandbouw, een transitieproces dat het gebied al langer en breder in heeft gezet. Aan de andere kant komen onderwerpen als bodemdaling, verzilting en zeespiegelstijging – natuurlijke processen die op de lange termijn ook van invloed gaan zijn op de ontwikkeling van het Midden-Delfland – nog weinig aan bod. De processen van bodem en water dwingen misschien tot een ruimer perspectief, én bieden andere kansen voor de biodiversiteit. We hebben geleerd dat natuurinclusief ontwikkelen niet voor iedereen hetzelfde is. Werken aan een natuurinclusieve toekomst vraagt aandacht voor deze verschillen.

Boogie-Woogie Dordtse Kil

Op de Dordtse Kil kan iedereen wat doen om de biodiversiteit te vergroten. Vele kleine ingrepen tellen al heel snel op tot een goed functionerend raamwerk. Het begint met een kwaliteitsimpuls van het aanwezige groen, bijvoorbeeld door een meer natuurlijk bermbeheer en het toevoegen van een struiklaag. Het parkmanagement, verantwoordelijk voor het groenbeheer, staat hiervoor aan de lat. Daarnaast kunnen ook de ondernemers op hun eigen kavels bijdragen aan een meer natuurinclusief bedrijventerrein, denk aan groene afscheidingen, het ophangen van nestkasten en het vergroenen (of grind!) van de daken. Voorlichting, maar ook kant-en-klare oplossingen en budgetten kunnen daarbij helpen. Tot slot biedt de vernieuwing van het bedrijventerrein, waarbij de gemeente de kaders stelt, veel kansen om biodiversiteit toe te voegen aan de Dordtse Kil. Denk aan de omgang met braakliggende terreinen, het herprofilen van straten en het samenvoegen van kavels waardoor er meer ruimte ontstaat voor groen.

Gemeente →

1. Tijdelijke natuur op lege kavels

2. Waterberging en waterkwaliteit verbeteren

3. Nieuwe natuurinclusieve straatprofielen

4. Pocketparks op vrijgekomen kavels

5. Beter verbinden bestaande natuurstructuren

Parkmanager →

6. Bestaand groen biodiverser

Ondernemer →

7. Groene afscheidingen, gevels en daken

8. Grinddaken of vegetatie voor broedgebied vogels

TOT HIER,

EN NU VERDER

Het doel van deze verkenning was drieledig: verbeelding, om zin te krijgen in de natuurinclusieve toekomst. Oefenen, om de werking van het begrip te onderzoeken. Wanneer krijgt het vleugels? En als derde: hoe maken we het begrip hanteerbaar? Waar kan je mee aan de slag? Wat is de positie van de provincie in dat speelveld? Dit is, wat we nu weten:

WAT NATUURINCLUSIEF VRAAGT:

...dat biodiversiteit bij elke opgave een gelijkwaardig doel is

Natuurinclusief ontwikkelen, betekent dat biodiversiteit geïntegreerd wordt in de opgave en vanaf het begin in beeld is. Dat is een fundamentele noodzaak: zorg voor de natuurlijke systemen is geen luxe. We zijn er van afhankelijk, en moeten waarborgen dat elk ingrijpen in de leefomgeving de natuur herstelt en meebeweegt met de kracht van de natuur. Tegelijkertijd is het pragmatisch: door vroegtijdig en samenhangend te zoeken naar de verbinding met biodiversiteit zijn kansen eenvoudiger en sneller te realiseren. En die zijn er volop.

...niet één oplossing maar vele: werk vanuit verschillende natuurbeelden

Natuur heeft voor iedereen een andere betekenis en een andere positie. Natuurinclusief is een benadering die niet alleen op biodiversiteit stuurde: het gaat juist om de combinatie, de verbinding. Hoe je die maakt, kan heel sterk uiteenlopen. Voor Natuurinclusief is het belangrijk dat die verschillen naast elkaar kunnen bestaan. Een natuurinclusieve benadering moet zelf inclusief zijn: alle perspectieven op groen zijn van waarde. Bovendien laten de perspectieven van LOLA Landscape Architects zien dat er andere oplossingen in beeld kunnen komen als je van perspectief wisselt. Er kan nog veel meer.

...dat water en bodem sturend zijn, en dat biodiversiteit meebeweegt

Bodem en water zijn basiscondities; vanuit hier ontwikkelt het leven zich. Deze basiscondities moeten op orde zijn en zijn dat vaak niet. De Europese doelen voor waterkwaliteit (kaderrichtlijn water) moeten in

2027 behaald zijn. Hier is Nederland nog ver vandaan. Er liggen dus urgente aanleidingen om in te grijpen in water en bodem. Daar komen de effecten van het veranderende klimaat bij. Het hele systeem is in beweging. Dat kan een kans zijn voor biodiversiteit. Die beweegt mee met het herstel van water en bodem. Als de basis op orde is, volgt biodiversiteit/natuur verrassend snel.

...altijd iets anders, dus werk gebiedsgericht en geef ruimte voor maatwerk

Natuurinclusief is geen standaardrecept. De ingrediënten wisselen per landschap en de manier van bereiden is afhankelijk van de opgave ter plekke. Dat vormde de essentie van de locatie-ateliers. En niet alleen de opgave, ook de uitvoerders, bewoners, beheerders zijn verbonden aan hun eigen plekken. Aansluiten op hun beleving en belang is voor een natuurinclusieve ontwikkeling noodzakelijk. Samen ontdek je hoe diversiteit en veerkracht van de natuur zijn te koppelen aan de ontwikkeling van een gebied. Gebiedsgerichte uitwerking, vanuit Basiskwaliteit Natuur, met een brede groep maatschappelijke partijen is daarom nodig. Daar zit de uitvoeringskracht van natuurinclusief ontwikkelen.

...de slimme bijdrage van de natuurinclusieve ecooloog

Vaak lijkt het natuurbeleid een achterhoedegevecht, of hindermacht. Natuurinclusief draait de zaak om: kansen voor biodiversiteit komen vanaf de start in beeld. Dat vraagt om verbindende en pro-actieve inbreng van ecologische kennis. Niet de sturing op normen, gespecialiseerde expertise, en toetsing achteraf. Natuurinclusief gaat over het samen ontdekken van de kansen, vanuit begrip van de natuur als dynamisch systeem. De ecooloog is daarin gids en inspirator.

Natuurinclusief Zuid-Holland 2050 vraagt:

BASIS KWALITEIT NATUUR OVERAL

Stel voor heel Zuid-Holland basiskwaliteit natuur als doel. Het vraagt een inspanning om te zorgen dat algemene soorten, algemeen blijven. Basiskwaliteit Natuur is geen norm, maar een dialoog tussen biodiversiteitskansen en ontwikkelingsdoelen.

Breng in beeld wat dit betekent, doe dit met een brede groep partners en stel doelen wanneer de basiskwaliteit op orde moet zijn. Koppel dit met alle gebiedsgerichte processen en sectorale programma's die uitgevoerd worden. Van waterkwaliteit tot woningbouw, van energie tot infrastructuur, van landbouwtransitie tot de transitie van het haven-industrieel complex.

- ...iedereen kan een merel horen vanuit z'n woning
- ...de egel is te vinden in elke stadswijk en in iedere tuin
- ...foeragerende (dwerg)vleermuizen in de stad en het industrielandchap

- ...overal heldere sloten met waterplanten waar bittervoorns rondzwemmen
- ...de argusvlinder fladdert langs alle linten van het veenweidegebied, het delta- en rivierenlandschap
- ...overal in het kust- en binnenduigebied mooie oude bomen, landgoederen en bossen waar je de boomklever kan tegenkomen

- ...akkers met bloemstroken waar je de patrijs kan tegenkomen
- ...de meervleermuis boven een netwerk van kanalen, vaarten en plassen
- ...geen veenweidegebied zonder de grutto en de groene glazenmaker

Zes

aanbevelingen aan de provincie

Een verkenning natuurinclusief op de schaal van de provincie: daar kom je iedereen in tegen. Waterschappen, boeren, stadsbewoners, ondernemers, wegbeheerders, rijksdiensten. Daar zit de provincie iedere keer anders tussen. Soms met wettelijke taken, soms als regisseur, dan weer als inspirator of als kennisdrager. In elk van die rollen kan de provincie een bijdrage leveren aan een Natuurinclusieve toekomst. Vanuit de verkenning komen we op deze aanbevelingen voor een provinciale Agenda Natuurinclusief:

1. natuurinclusief als dubbeldoelstelling bij alle ontwikkelingen

Biodiversiteit is een thema dat dwars door alle portefeuilles en diensten gaat. Natuurinclusief is een benadering die niet vrijblijvend kan zijn. Om voorbij liefhebberij te komen is het nodig Natuurinclusief vast te leggen als dubbeldoelstelling: elke ontwikkeling draagt bij aan een natuurinclusieve samenleving. Laat maar zien, hoe je dat doet.

Want inmiddels is de bewijslast steeds sterker: natuurinclusief ontwikkelen geeft veel meer maatschappelijk rendement, en draagt bij aan een aantrekkelijk vestigingsklimaat. De verkenning laat zien dat het begrip natuurinclusief niet alleen over nestkasten en insectenhôtels gaat, maar ook over de groene dooradering van stad en landschap. Natuurinclusief als begrip kan aanleiding zijn te kijken naar grotere structuren zoals het Landschapspark Zuidvleugel of de stad als onderdeel van het Nationaal Park.

De provincie heeft een bijzondere tussenpositie. Juist daarom kan ze dit opnemen in haar eigen beleid, agenderen bij andere overheden en stimuleren bij haar partners en andere partijen.

2. Natuurinclusief is mensenwerk

Natuurinclusief ontwikkelen vraagt een andere manier van werken en denken bij alle betrokkenen. Dit vraagt niet alleen om normen of een regulerende rol, maar vooral ook een stimulerende rol gericht op samenwerken en verbinden. Een voorbeeld hiervan zijn de ateliers, waarbij met elkaar ontdekt wordt wat een thuis is voor de egel of de mus en kansen gezien worden om opgaves te realiseren met versterking van de biodiversiteit.

Kennisontwikkeling en -verbreding staan hierbij centraal. Denk aan communicatie over de kansen, stimuleren van breder kijken dan de eigen opgave en het samen vaststellen

wat basiskwaliteit natuur in een specifiek gebied is. Nodig hierbij vooral ook partijen uit die normaal niet aan de natuurtafel zitten. Gebruik de inzichten en werkvormen van de locatie-ateliers voor deze gebiedsgerichte benadering.

3. Begin bij jezelf

Een enkel gebaar kan grote impact hebben: stel als norm dat naast alle bermen, nu ook alle oevers, dijken en linten natuurinclusief en ecologisch beheerd gaan worden. Het derde perspectief van LOLA Landscape Architects laat zien wat dat oplevert. En het mooie is: dit is de eigen beheeropgave van provincies, gemeenten, waterschappen en Rijkswaterstaat. Daar zijn we al mee begonnen: de inzet op 'de berm komt tot bloei' en Groene Cirkels Bijenlandschap laten zien wat zo'n benadering oplevert. Dat kan opschalen naar de hele provincie, een proces van inspiratie en samenwerking met gemeentes, waterschappen en Rijkswaterstaat.

Met het Nationaal Programma Landelijk Gebied kom een aanvullend instrument richting de provincies. Via het Deltaplan Biodiversiteitsherstel wordt ingezet op 10% gebiedseigen landschapselementen bij de inrichting van het landelijk gebied. Singels, bomenrijen, houtwallen, heggen, hagen, knotbomen, graften, griendjes en hoogstamboomgaarden, kruidenrijke akkerranden en natte elementen zoals slootkanten, natuurvriendelijke oevers en poelen: het hele repertoire komt beschikbaar. Wees daarop voorbereid en zorg dat je als provincie kwalitatieve eisen stelt, vanuit een gebiedsgerichte benadering, sturend op biotopen die ook echt waarde toevoegen.

4. op zoek naar schaal

Het perspectief 'Nationaal Park Zuid-Holland' is een extreem perspectief. Maar het komt voort uit het belang van aaneengesloten, groot areaal voor natuur. Natuurinclusief zoekt niet hoe je natuurgebieden vergroot, maar hoe je de aanliggende gebieden,

overgangszones, van betekenis maakt voor de bestaande natuurgebieden. Daarmee wordt de biodiversiteit over de hele linie opgetild. Deze gedachte is de motor achter Nationaal Park 'nieuwe stijl' Hollandse Duinen, maar is ook op andere locaties toepasbaar. Ook de transformatie en transitie van landschappen waar de ondergrond sterk verandert door bodemdaling en verzilting bieden een aanleiding om biodiversiteit hoger op de agenda te krijgen. Het zijn de productielandschappen voor biodiversiteit: een nieuwe toekomst voor oude landschappen. Met deze nieuwe primaire functies zijn ook nieuwe verdienmodellen benodigd. Recreatie, de teelt van circulaire (bouw)materialen, nieuwe voedselteelten kunnen de dragers worden van een nieuw, natuurinclusief landschap.

5. maak een impactkaart, en deel die breed

De impact van ingrepen in het natuurlijk systeem is niet overal even sterk, dus als je moet kiezen, wil je weten waar! Waar leveren investeringen de meeste natuurwinst op? Deze verkenning geeft een aanzet, maar een volgende stap is nodig om echt te sturen op impact. Koppel kennis over biodiversiteit en de dynamiek daarin, aan kaarten die de dynamiek/investeringen in ruimtelijke structuren voor de komende periode in beeld brengen.

De kaart levert een integrerend beeld voor sectoraal beleid, en nodigt iedereen uit om met hun eigen projecten bij te dragen aan een impuls voor biodiversiteit.

6. bewustwording, iedereen doet mee

Natuurinclusief gaat over het beleven en ervaren van de natuur dichtbij huis. Maar er zijn grote delen in het landschap van Zuid-Holland waar ondergrond en bodem niet ervaarbaar zijn. Grote opgespoten woongebieden of bedrijventerreinen en het agro-industriële landschap. Voor bewoners, ondernemers, bezoekers is het ervaren van

natuur op deze plekken moeizaam en schraal. Maar juist hier zou een natuurinclusieve benadering van grote toegevoegde waarde zijn. Hier is het nodig in te zetten op bewustwording, educatie en identiteit. Om mensen aan het denken te zetten, in beweging te krijgen, optimistisch en offensief. Tegelwippen, de stad als spons, operatie steenbreek: het lijkt klein, maar het verschil is groot.

De provincie kan hier een stimulerende rol in spelen, bijvoorbeeld in samenwerking met de milieu-educatiepartijen die Zuid-Holland kent. Denk bijvoorbeeld aan een prijsvraag voor de meest natuurinclusieve tuin/schoolplein/ buurtgroen / akkerlandschap van Zuid-Holland. Met de 'Groene Cirkel Gezonde Stad' worden pilotprojecten opgezet waarin natuur, gezondheid en welzijn samen opgaan.

...en tot slot: THE WHY-NOT!?

Natuurinclusief is een benadering die goeie zin geeft. Het maak zichtbaar hoe toekomstbestendige en fraaie inrichting is te koppelen aan economische en maatschappelijke ontwikkelingen. Het is een positieve manier van kijken.

Het gaat niet om het formuleren van 'the why'. Het gaat om het scherp stellen van 'the why not': er is eigenlijk geen enkele reden om het niet te doen.

Reflecties

Interviews en teks: Arie Lengkeek

Voor de verkenning Natuurinclusief hebben we een Programmaraad samengesteld. Experts die het veld overzien, en als 'critical friend' meedachten en soms ook meededen. We vroegen hen: wat is de betekenis van deze verkenning? Welk voortschrijdend inzicht deed je op? Wat is voor jou opgave of aanbeveling voor het vervolg?

ARITA BAAIJENS

Ontdekkingsreiziger, bioloog, project Taal van de toekomst
Er zijn twee manieren om de wereld te leren kennen: via de logos, en via de mythos. Beide elementen zijn nodig om de werkelijkheid te begrijpen. Logos is de taal van het hoofd. De taal van plannen, en van beleid. Mythos, dat gaat over zingevende verhalen die ons bij de nek grijpen, dingen echt in beweging zetten, soms tegen elke logica in. Ik ben ervan overtuigd dat we voor deze grote opgaves niet zonder de mythos kunnen. Het was geweldig dat de locatie-ateliers stimuleerden om naast verifieerbare informatie ook te kijken naar het belang van betekenisvolle relaties met, van en tussen dieren en planten. Beklijvende verhalen zijn namelijk hard nodig als je ingrijpende veranderingen op de lange termijn nastreeft. Denk aan het wandelende bos, BOSK, dat de inwoners van Leeuwarden door hun stad verplaatsten tijdens de manifestatie 'Sense of place'. Ineens werd zichtbaar hoeveel ruimte er nog is om groen toe te voegen.

Mythos zet mensen in beweging. Als je droom is 'ik wil overal kunnen zwemmen', dan sluiten mensen zich bij je aan. Het mooie is dat mythos-in-actie tegelijk praktisch uitvoerbaar is én onderdeel uitmaakt van een veel groter verhaal. Zet kunstenaars in bij het zetten van de volgende stap met deze verkenning. En geef natuur een vaste plek aan de vergadertafel. Letterlijk. Laat iemand namens natuur actief meedenken en spreken! Dat bleek prima te werken in de ateliers toen het perspectief van de egel werd meegenomen. Hetzelfde gebeurt in mijn project 'Taal voor de toekomst. In gesprek met de Noordzee'. Gehoor geven aan de stem van natuur, dat is pas écht natuurinclusief.

COEN VAN DEDEM

Financieel expert, programmaleider Voedsel families
Vaak lijkt het of stad en platteland niet met elkaar verbonden zijn. Het zijn ook verschillende werelden. In deze verkenning heb ik natuurinclusief in actie gezien en gezien dat stad en platteland daarin een gemeenschappelijk belang hebben dat verbindend kan werken. Voedselproductie heeft een prominente plaats in deze provincie, dat is een factor van belang. De kwaliteit van bodem en water als dragers van het landschap centraal stellen zou daar het uitgangspunt moeten zijn.

Ik heb ook gezien hoe je met de drie perspectieven vorm en inhoud kan geven aan verschillende mogelijke/denkbaar toekomst. Dat geeft duiding. Ook het feit dat je in de verschillende perspectieven kan 'winkelen' is een mooi gegeven en is een mooie start om het daarover te hebben. Voor mij is duidelijk geworden dat natuurinclusief gaat over de (ver)houding van de mens tot de natuur. We zijn afhankelijk én verantwoordelijk voor het landschap, en hebben daar grote invloed op. Het belang van natuurinclusief denken en doen is immens. Op de korte en lange termijn. De belangen op de korte termijn voelen urgenter en trekken zo de aandacht bij het maken van gebiedsplannen. Vraag is hoe we het belang van het landschap en de kracht van natuur-inclusiviteit kunnen ervaren om zo de nodige veranderingen te kunnen realiseren.

NOËL VAN DOOREN

Landschapsarchitect, provinciaal adviseur ruimtelijke kwaliteit

Tussen alle provincies, is Zuid-Holland de provincie met forse vragen over identiteit en welbevinden. Grote gebieden in de provincie zijn 'grijze gebieden'. Ik bedoel dan: glastuinbouw, door de minimale ruimte die overschiet; landbouwgebieden door de enorme druk op ruimte en kwaliteit van bodem en water; en de grote wijken met eengezinswoningen, waar het ideaal van de privétuin en de tegels heerst. Een natuurinclusief perspectief, zoals in deze verkenning, gaat erom de waarde van juist die gebieden te verhogen. Dat vraagt precies en strategisch onderzoek: hoe doe je dat? Waar haak je op aan?

Er is iets gek met het begrip 'Natuurinclusief' - alsof het een personage is, met een hoofdletter. Het is eigenlijk schokkend hoe verschillend je daarover na kan denken, en ik denk dat het nodig is daar preciezer in te worden. De strategische waarde van het begrip Natuurinclusief zit in de korte termijn, in het hier en nu, in de leefomgeving. Ik vrees dat al te grote dromen daarvan afleiden. Dat maakt het eigenlijk vrijblijvend, makkelijk om aan te commiteren, makkelijk om nu niets te doen. Juist de vraag naar basiskwaliteit, naar hoe je de Egel door de Zuidplaspolder krijgt... die is choquerender, en venijniger, omdat je zo midden in de lompe realiteit van Zuid-Holland zit.

De grootste uitdaging is wat mij betreft een houding van 'haalbare stoutmoedigheid'. Zie bijvoorbeeld het project 'Rivier als Getijddepark', of de discussie over een ecoduct over de A4: de enige plek waar je Groene Hart en Hollandse Duinen echt met elkaar kan verbinden. Het moet te doen zijn, maar het vraagt wel echt iets van je. Zoek naar dit soort echte keuzes: gewaagd, maar voorstelbaar.

'Zoek naar echte keuzes: gewaagd, maar voorstelbaar'

KOOS BIESMEIJER

wetenschappelijk directeur Naturalis

Ik zou willen benadrukken: natuurinclusief doen we niet voor de dieren, of om de aarde te redden. We doen het voor onszelf: hoe kunnen we hier gezond, veilig, aantrekkelijk blijven wonen? Deze verkenning laat zien dat je natuurinclusief als opgave alleen in de vingers krijgt, als je het durft te vertalen naar gebiedsniveau. Daar wordt het ook een sociaal proces: je moet mét elkaar kijken naar wat echt nodig is, en ontdekken wat de mogelijkheden zijn.

Voor de provincie is het dan nodig na te denken over de balans tussen 'wortel' en 'stok'. Je kan niet alleen vanuit urgentie en normering beweging krijgen. Juist door mensen een wortel voor te houden, krijg je ze mee. Ze moeten zin krijgen in die natuurinclusieve toekomst. Daarin sta je niet alleen. Ik zie marktpartijen die de overheid uitdagen: 'kom maar op met je eisen en principes. Wij willen daar graag mee aan het werk'. Als provincie heb je met de Groene Cirkels ook al mooie voorbeelden waar dit samen gebeurt!

Vanuit deze verkenning is de echte opgave: waar ga je nu wát doen. Dat keuzemenu is daarvoor als aanzet heel sterk, durf dat als provincie ook naar een kaart te vertalen. Want dan krijg je echt in beeld wat het betekent, en voor wie we het doen.

HARRY BOESCHOTEN

programmadirecteur Groene Metropool, Staatsbosbeheer

Natuurinclusief denken, is denken in samenhang en in netwerken. De makke is het denken in grenzen en plekken: de topografische ziekte. Of in beleidsdomeinen, dan is de nota de grafzerk van het proces. De benadering van de verkenning Natuurinclusief Zuid-Holland is interessant omdat je de energie en samenhang van de 'echte werkelijkheid' zoekt. Natuurinclusief is altijd concreet, gebonden aan echte landschappen en gemeenschappen. Dat is een heel eigen benadering, die ook inspiratie en energie kan geven aan het landelijke traject voor een Agenda Natuurinclusief, waar ik afgelopen periode bij betrokken was.

Er is veel energie op het thema natuurinclusief, maar dat is ook ongerichte energie. We moeten bundelen, versterken, samenwerkingen maken. We hebben geen keuze, we moeten stapelen. Alleen dan kunnen we in Zuid-Holland de biodiversiteit en de kwaliteit van ecosystemen herstellen. Wisselend tussen het mens-perspectief en het natuur-perspectief moeten we bouwen aan wat ik 'het nieuwe normaal' noem. Er zijn veel richtingen, maar er is nog geen doelstelling daaraan te hangen. De inspiratie is er: maar daar moet je nu sturing geven. Wat wil je bereiken? Waar streef ik naar? Wat is nou het nieuwe normaal?

CLAUDIA BOUWENS

programmaleider KAN Bouwen, NEPROM

De Britse ecooloog en kunstenaar Daniël Raven-Ellison maakte, ook voor Nederland, een filmpje van 100 seconden. Vanuit de lucht gefilmd loopt hij door het landschap, waarbij elke type landgebruik in beeld komt volgens de regel: 1% is 1 seconde. Dat is fascinerend, want de gebouwde omgeving is 8 seconden in beeld, even lang als het bos. Meer dan de helft is landbouw: 54 seconden. Een eenvoudige manier om iets dat complex is, ervaarbaar te maken. Het geeft een gevoel van verhouding: waar zit de opgave?

Dat doet deze verkenning Natuurinclusief ook. Hoe kunnen we natuurinclusief innig verbinden met de gebouwde omgeving, met de ontwikkelingen die we realiseren? Het is een vraag naar ruimte. Door in deze verkenning te kijken naar de grotere ontwikkelingen, til je de opgave voor Natuurinclusief naar een ander schaalniveau. De woningbouwopgave is dan niet alleen een bedreiging voor het groene buitengebied, maar ook een kans om met een natuurinclusieve benadering de biodiversiteit een impuls te geven. Ik zie daar mooie voorbeelden van. Van het bewezen succes van kastelenlandschap Haverleij in 's Hertogenbosch, tot het duinlandschap Almere Duin dat nieuw is aangelegd en waarin ook wordt gewoond. We kunnen natuur scheppen, met een sluitende businesscase! We mogen daarin veel meer verlangen, en meer ambitie hebben. We kunnen het tij keren!

Foto: Oscar Seijkens

De Zandwacht, een kunstwerk van Observatorium op de Tweede Maasvlakte dat langzaam zal verdwijnen in de duinen.

ATELIER ZUIDPLASPOLDER

Fabienne Bosschier, *Gemeente Zuidplas*; Huib van Dam, *Milieuvereniging Zuidplas*; Liesbeth de Frel, *Natuurpolders*; Martijn van Gelderen, *BPD Ontwikkeling B.V.*; Jeroen Grutters, *Hoogheemraadschap Schieland en Krimpenerwaard*; Hugo Haspers, *Gemeente Zuidplas* Hans Heupink, *Provincie Zuid-Holland*; Arend Hoogeveen, *Vereniging Natuur- en Vogelwacht Rotta / Platform Mooi Zuidplas*; Geert de Groene Glazenmaker, *Natalie Houwing, bewoner Zuidplaspolder*; Karlijn de Kroeskoppelikaan Olev Koop, *Provincie Zuid-Holland*; Marit Meier, *Hoogheemraadschap de Stichtse Rijnlanden*; Bert Mens, *Provincie Zuid-Holland*; Kees Mostert, *Provincie Zuid-Holland*; Gert-Willem van Mourik, *Provincie Zuid-Holland*; Otto de Otter, *Robbert Snep, Wageningen University & Research*; Lex Tergau, *bewoner Zuidplaspolder*; Suzanne Tietema, *Hoogheemraadschap de Stichtse Rijnlanden*; Frank Vonk, *AM Concepts*; Christiaan Weijs, *Schrijver Fransisca Wit, Naturalis*

ATELIER DEN HAAG ZUIDWEST

Bertus de Bittervoorn, *Marcus Bouma, Gemeente Den Haag*; Edwin Cornelissen, *Duurzaam Den Haag*; Pauline van Dijk, *Provincie Zuid-Holland*; Ella de Egel, *Klaartje van Etten, Hoogheemraadschap van Delfland*; Roel Faems, *Gemeente Den Haag*; Guus Frenaij, *Haag Wonen*; Linneke van Heemskerck, *Provincie Zuid-Holland*; Hans Heupink, *Provincie Zuid-Holland*; Klaas Hilverda, *Gemeente Den Haag*; Martin van den Hoorn, *Gemeente Den Haag*; Soet Huijbregts, *Hoogheemraadschap van Delfland*; Marisa Kok, *Haag Wonen*; Albert Koolma, *Gemeente Den Haag*; Arjan van de Lindeloof, *Provincie Zuid-Holland*; Melle de Merel, *Irene Mulder, Gemeente Den Haag*; Arnim van Oorschot, *AVN (Algemene Vereniging Natuurbescherming Den Haag)*; Pieter Otten, *Hoogheemraadschap van Delfland*; Patricia Oude Esskink, *Hoogheemraadschap van Delfland*; Dolf Pul, *Engelsman Hoveniers*; Evelien Riedstra, *Gemeente Den Haag*; Karen van Ruiten, *Alles is Gezondheid*; Wilma de Watervleermuis, *Rindert de Ree, Lis Rosseels, Engelsman Hoveniers*; Robbert Snep, *Wageningen University & Research*; Marije Stelloo, *Gemeente Den Haag*; Marrit Terpstra, *Gemeente Den Haag* Helmut Thoele, *Provincie Zuid-Holland*; Lucas van der Velde, *Provincie Zuid-Holland*; Luc Verschueren, *Hoogheemraadschap van Delfland*; Jacques Vink, *De Natuurlijke Stad*; Esther Vogelaar, *Gemeente Den Haag*; Piet Vollaard, *De Natuurlijke Stad*; Waldi van der Wilk, *Heijmans Vastgoed B.V.*

ATELIER MIDDEN DELFLAND

Antje de Argusvlinder, *PJ Beers, Drift / Erasmus Universiteit* Bart van Berkel, *Staatsbosbeheer* Boris de Bever, *Kees Boks, Programma duurzaam boer blijven* Laurens Bonekamp, *Staatsbosbeheer* Hans Bor, *Provincie Zuid-Holland* Jos Brouwer, *Provincie Zuid-Holland* Edith van Dam, *Provincie Zuid-Holland* Coen van Dedem, *Voedselfamilies* Pauline van Dijk, *Provincie Zuid-Holland* Gini de Glassnijder, *Charlotte Floors, Provincie Zuid-Holland* Sandra Fraikin, *Hoogheemraadschap van Delfland* Gijs de Grutto, *Hans Groeneveld, Midden-Delfland Vereniging* Henk Jan Kiewiet, *Provincie Zuid-Holland* Annemarie Kok, *Hoogheemraadschap van Delfland* Ben Kuipers, *Polderarchitect Midden Delfland* Jamie van Lede, *Origins architecten* familie van Leeuwen, *Kringlooplandbouwers* Kees Moerman, *LTO Noord* Kees Mostert, *Provincie Zuid-Holland* Nils de Noordse Woelmuis, *Lucas Mutsaers, Provincie Zuid-Holland* Willemijn Nagel, *Natuurmonumenten / Rotterdam de Boer op Mechteld Oosterholt, Gemeente Rotterdam* Olivia de Otter, *Diny Tubbing, Gemeente Delft* Victor de Veldleeuwerik, *Jacqueline Verhees, Gemeente Rotterdam* Jort Verhulst, *Provincie Zuid-Holland* Martin Visser, *Midden-Delfland Vereniging* Frank de Vogel, *Provincie Zuid-Holland* Anneke Vonk Noordeggraaf, *Staatsbosbeheer* Henk Werksma, *H2Ruimte* Fransisca Wit, *Naturalis* Ingrid ter Woorst, *Gemeente Midden-Delfland*

ATELIER DORDTSE KIL

Leo Apon, *Waterschap Hollandse Delta*; Ad van den Berg, *Ambassadeur Parkmanagement*; Mark Bode, *Rebel Group*; Joske van Breugel, *Gemeente Dordrecht*; Diederik de Dagpauwoog, *Kim van Doesburg, Gemeente Dordrecht*; Paul van Esch, *Gemeente Dordrecht*; Sjoerd-Dirk Fiaschi-van der Est, *Gemeente Dordrecht* Gini de Gekraagde Roodstaart Jan de Geus, *Gemeente Drechtsteden*; Pamela van der Goot, *Provincie Zuid-Holland*; Derek de Jong, *Gemeente Dordrecht*; Gijsbert van der Klis, *Gemeente Dordrecht*; Fred Kuipers, *Waterschap Hollandse Delta*; Sjoerd Luiten, *IVN* Özlem Safranti-Bozkurt, *Gemeente Dordrecht*, *Sylvia de Scholekster, Aasta de Vries, Gemeente Drechtsteden*; Reinier van Winden, *Provincie Zuid-Holland*; Christian de Wit, *Parktrust beheer*; Bart Witteman, *Provincie Zuid-Holland*; Aty de Wolf, *Provincie Zuid-Holland*

ATELIERTEAM PROVINCIE

Marloes Arkesteijn, *Provincie Zuid-Holland*; Hans Bor, *Provincie Zuid-Holland*; Pauline van Dijk, *Provincie Zuid-Holland*; Hans Heupink, *Provincie Zuid-Holland*; René Klein, *Provincie Zuid-Holland*; Arjan van de Lingeloof, *Provincie Zuid-Holland*; Christiaan Oud, *Provincie Zuid-Holland*; Nienke Schuil, *Natuur en Milieufederatie Zuid-Holland*; Joost Smits, *Provincie Zuid-Holland*; Klaas van Staalduine, *Provincie Zuid-Holland*; Daphne Teeling, *Directeur IVN Zuid-Holland & Zeeland / Ambassadeur Groene Cirkel*; Helmut Thoele, *Provincie Zuid-Holland*; Philo Poedel, *Werner Ubachs, Provincie Zuid-Holland*

PROGRAMMARAAD

Arita Baaijens, *Ontdekkingsreiziger, stichting Living Landscapes*; Koos Biesmeijer, *wetenschappelijk directeur Naturalis*; Harry Boeschoten, *programmadirecteur Groene Metropool, Staatsbosbeheer*; Claudia Bouwens, *programmaleider KAN, Neprom*; Coen van Dedem, *financieel expert, Voedselfamilies*; Noël van Dooren, *Provinciaal Adviseur Ruimtelijke Kwaliteit*

PROJECTTEAM VERKENNING NATUURINCLUSIEF

Paul Hartman, *projectmedewerker*; Mirle van Huët, *projectmedewerker*; Arie Lengkeek, *programmamaker*; Wendy van Poelgeest, *projectondersteuner*; Isolde Somsen, *landschapsarchitect*; Ed Weijdema, *beleidsadviseur biodiversiteit*; Wieger Zwikstra, *ambtelijk opdrachtgever*; met veel dank aan Kees Mostert, *ecoloog*

TEAM FEDDES / OLTHOF

Femke Visser, *Yoran van Boheemen, Lotte Oppenhuis, Isabella Hol*

TEAM LOLA Landscape Architects

Eric-Jan Pleijster, *Marit Schavemaker, Simon Verbeeck, Raf Rooijmans, Esther Pellegrom, Borui Xiong*

TEAM OFF GRID STUDIO

Karin ter Laak, *Wimpie Worm, Daniel Markides, Fenna Schaap*

Klein polder plein park kunst

Kleinpolderpleinpark:
binnen afzienbare tijd
verliest de snelweg hier
z'n functie. Dan wordt
het Kleinpolderplein een
kunstwerk in een park. Nu
al gaat de natuur volop z'n
gang, is er een museum
voor verweerde beelden en
een waterberging.

Maidie van den Bos /
FORÊT ATELIER:
gehamerd herbarium
Kleinpolderpleinpark,
september 2022

Een natuurinclusief Zuid-Holland in 2050: wat zou dat kunnen zijn!
Deze verkenning maakt dat voorstelbaar. We nemen je mee in wat de noodzaak en aanleiding is om opnieuw onze verhouding tot de natuur te bepalen. Om de biodiversiteit weer op orde te brengen moeten we naar de basis: een gezond systeem van water, bodem en landschap.

Deze verkenning is geen beleid ván de provincie Zuid-Holland, maar biedt frisse ideeën en beelden vóór Zuid-Holland. Het bundelt de resultaten van een half jaar ontwerpend onderzoek. We verkennen de verhouding tussen mensen en natuur in drie perspectieven. En we vertellen je van onze ervaringen om het begrip Natuurinclusief op vier locaties toe te passen.

Een verkenning dus in de verte, maar ook dichtbij, direct om de hoek. Met als uitkomst een aantal inzichten en aanbevelingen waar de provincie Zuid-Holland met haar partners, met burgers, maatschappelijke partijen, ondernemers en markt verder kan. Op weg, door de modder, naar de horizon: een natuurinclusief Zuid-Holland in 2050.